

**УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО
И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО**

**ОБЩОИКОНОМИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ИКОНОМИЧЕСКА СОЦИОЛОГИЯ“**

БОРЯНА ИВАНОВА РАЙНОВА

***РИСКОВЕ ПРЕД МИГРАЦИЯТА НА НЕПРИДРУЖЕНИ
ДЕЦА - БЕЖАНЦИ В БЪЛГАРИЯ***

АВТОРЕФЕРАТ

*на дисертационен труд за присъждане на ОНС „Доктор“ в професионално
направление: 3.1.*

*„Социология, антропология и науки за културата“
по специалност: „Социология“*

СОФИЯ

2024 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	4
ГЛАВА ПЪРВА: СОЦИОЛОГИЧЕСКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ НА МИГРАЦИЯТА НА НЕПРИДРУЖЕНИ ДЕЦА, ТЪРСЕЩИ МЕЖДУНАРОДНА ЗАКРИЛА И НА РИСКОВЕТЕ ПРИ НЕЯ	9
1. Теоретична интерпретация на международните миграции и на миграцията на непридружените деца, търсещи международна закрила	
1.1. Неокласически икономически и неикономически теории	
1.2. Теория за принудителната миграция и за миграцията на непридружените деца, търсещи международна закрила	
2. Социологическа концептуализация на риска като социално явление	
2.1. Основни теории за риска в социологията	
2.2. Същност на риска – основни характеристики	
2.3. Дефиниране на риск при миграция на непридружените деца, търсещи международна закрила	
ИЗВОДИ ОТ ПЪРВА ГЛАВА	16
ГЛАВА ВТОРА: СОЦИАЛНА ПРАКТИКА ЗА ЗАКРИЛА НА НЕПРИДРУЖЕНИ ДЕЦА, ТЪРСЕЩИ МЕЖДУНАРОДНА ЗАКРИЛА В БЪЛГАРИЯ	19
1. Организация и управление на системата за осигуряване на социална грижа на непридружени деца, търсещи международна закрила (законодателство, институции и политики)	
2. Центрове за настаняване на непридружени деца, търсещи международна закрила в България	
ИЗВОДИ ОТ ВТОРА ГЛАВА	24
ГЛАВА ТРЕТА: РИСКОВЕ ПРИ МИГРАЦИЯ НА НЕПРИДРУЖЕНИ ДЕЦА, ТЪРСЕЩИ МЕЖДУНАРОДНА ЗАКРИЛА В БЪЛГАРИЯ (Анализ на резултати от авторско ЕСИ)	25
1. Социален профил на непридружените непълнолетни деца, търсещи международна закрила в България.	
2. Експертното мнение за проблемите и рисковете на непридружените деца, търсещи международна закрила в България	

3. Потенциалът на държавата за осигуряване на международна закрила на непридружени деца

ИЗВОДИ ОТ ТРЕТА ГЛАВА.....46

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....48

ПРЕПОРЪКИ.....55

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА ДОКТОРАНТА.....58

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА.....59

УВОД

1. Актуалност на изследвания проблем

Бежанската криза, се характеризира с висока мобилност на големи маси хора от различни страни, религии, етноси, пол, възраст, образование, които пристигат най-вече от Близкия Изток. Този процес представлява огромно предизвикателство пред България като първа линия на Европейския Съюз. Най-голямата бежанска вълна след Втората световна война променя света в глобален мащаб, съпроводена с отваряне на държавните граници, предимно на страните от ЕС, както и със съпътстващи проблеми по приемане, защита и интегриране на бежанците.

По данни на Върховния комисариат за бежанците на ООН принудително разселените лица са около 110 милиона, от които приблизително 43 милиона или 40% са деца.¹ Статистиката показва, че за изследвания период през 2019 година, 184, 950 деца са потърсили международна закрила в Европа, от които 13, 460 са непридружени като 11, 500 от тях са момчета и 1500 са малолетни.² По данни на Държавна Агенция за бежанците (ДАБ) само за периода 2019-2021 г. броят на непридружените непълнолетни е нараснал 6 пъти - 525 на 3172, като от Афганистан, Ирак и Сирия са 3105 деца, от които малолетните наброяват 1298 деца) В България броят на непридружените за 2021 год. е 3172, най-голяма част са от Афганистан - 2603, следвани от Сирия - 463, Ирак – 39 Пакистан – 38. Преобладаващата част са момчета, като има само 30 момичета, а малолетните са 282.³

Децата са считани за една от уязвимите групи, които са изложени на потенциални рискове от злоупотреби, трафик и експлоатация. Много от тях пътуват сами, без член на семейството. Прогонени от домовете и общностите си, пътят им към Европа започва в търсене на услуги, свързани с нелегално придвижване до желаната дестинация в ЕС, което увеличава рисковете за тяхната защита и безопасност. Поради дългогодишни военни действия в страната си на произход, по-голяма част са прекъснали образованието си, лишавайки се от възможността да разгърнат потенциала си. Липсата на родителска грижа и подкрепа, ограниченият достъп до качествени услуги свързани с подслон, храна, здравеопазване, образование както в страната им на произход, така и в страните от ЕС водят до дълготрайни последици в развитието на непридружените деца, търсеци

¹ Refugee data finder, UNHCR: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>, посетено на 21.11.2023

² Евростат, База данни: https://ec.europa.eu/eurostat/web/migration-asylum/asylum/database?node_code=migr_asyapp, посетено на 21.11.2023

³ Държавна агенция за бежанците, Актуална информация: <https://aref.government.bg/bg/node/238>, посетено на 19.11.2023

международна закрила. Възможните рискове за децата и техните семейства, които те поемат с решението за емигриране без придружител са свързани с: намиране на посредник-превозвач (каналджия), осигуряване на парични средства за изпращане; подготовка на децата – дрехи, храна, пари на ръка; психологическа подготовка – формиране на мотивация за заминаване, преодоляване на страха и несигурността чрез разговори с близки и роднини зад граница; установяване на контакти с роднини и близки в държави от първа линия; установяване на контакти с роднини и близки в държави - крайна дестинация, с транспортиране, преминаване на чужди граници, устройване в приемащо ги общество и пр.

В публичното пространство, не само в България са налице противоречиви мнения за това дали лицата, търсещи убежище представляват възможност за интегриране или заплаха за приемащите ги общества. Бежанците са възприемани веднъж като жертви на конфликти и насилие, уязвими хора, които спешно се нуждаят от закрила и помощ, друг път като индивиди, преминаващи нелегално граници и заплашващи националната сигурност, а понякога и като хора, които, макар и сблъскали се с драматични обстоятелства по пътя на бягството и миграцията, могат да овладеят тази ситуация и дори да я превърнат в житейски шанс. По-умерени са нагласите и отношението на нашето общество към непридружените деца, търсещи убежище у нас. Не малка част от хората проявяват съчувствие, защото ги смятат за жертви на военните конфликти в техните родни държави, както и на политическите режими в тях. Други ги възприемат като временно пребиваващи в България, докато достигнат крайната си дестинация – някои от по-богатите държави в ЕС или държави, в които са устойчиво настанени техни роднини и близки. Има и трета част от обществото, за които тези деца следва да се адаптират, да се социализират и интегрират в български условия и да се превърнат в реална работна сила на пазара на труда.

Актуалността на настоящата дисертация се изразява в това, че от една страна теоретично се изяснява една от формите на международна миграция, каквато е миграцията на непридружени деца, търсещи международна закрила, от друга, чрез авторско ЕСИ се установяват рискове за непридружени деца от два регистрационно-приемателни центъра (РПЦ) за настаняване, от трета, резултатите от документалното и емпирично изследване се използват като база за анализ на основни рискове не само за децата, но и за приемащото ги общество; от четвърта, разработване на препоръки за усъвършенстване на социалната практика за грижа и подкрепа на непридружените деца, търсещи международна закрила в България.

От направения преглед на научни публикации, на защитени дисертации и други изследвания, както и от натрупания личен опит в продължение на близо 4 години като социален работник в три от общо 4-те регистрационно-приемателни центрове (РПЦ) става ясно, че настоящият дисертационен труд представлява един от първите академични опити да се изследват рисковете за непридружените деца, търсеци международна закрила в България.

2. Обект и предмет на изследването

Обект: непридружени деца, търсеци международна закрила в България от Афганистан, Ирак и Сирия.

Предмет: възможните рискове за непридружените деца, търсеци международна закрила от Афганистан, Ирак и Сирия при миграцията им в България.

В дисертационния труд социологическите измерения на риска се отнасят до проблеми и опасности (естествени и социокултурни), съпътстващи непридружените деца при нелегалното им заминаване от родината, продължителното пътуване към крайна дестинация, преминаването на чужди граници и устройването им в приемащо ги общество.

3. Цел и задачи на изследването

Цел: да се концептуализира миграцията на непридружени деца, търсеци международна закрила в социологически аспект и да се разкрият рискове за тях и за приемащото ги общество.

Задачи на дисертацията:

1. Социологическа концептуализация на международните миграции и на миграцията на непридружени деца, търсеци международна закрила.
2. Концептуализация на възможни рискове за непридружени деца, търсеци международна закрила.
3. Проучване на българската социална практика за закрила на непридружени деца
4. Емпирично изследване на рискове (проблеми и рискове) за непридружени деца, търсеци международна закрила от Афганистан, Ирак и Сирия при миграцията им в България.
5. Разработване на препоръки за усъвършенстване на социалната практиката за грижа и подкрепа на непридружени деца, търсеци международна закрила.

4. Изследователски тези и хипотези

Теза: *за непридружените деца миграцията е принудителна, възможните рискове приемат на всяка цена, за да достигнат крайната дестинация, а последиците са непредвидими както за тях, така и за приемащото общество.*

5. Методика на изследването

При разработването на дисертационния труд и особено на емпиричната му част са приложени знания и умения от пресечните области на научните дисциплини - социология, икономическа социология, икономически теории за международните миграции, социология на международните миграции, социология на риска, методология и методика на емпиричните социологически изследвания (ЕСИ).

Информационната база на дисертацията включва: научни публикации по темата; закони свързани с бежанските и миграционни въпроси и съпътстващите ги други нормативни документи; бежански политики, имиграционни политики за; личен дневник, включващ записки от ежедневната работа с децата; статистическа информация за непридружени деца, търсеци международна закрила; други източници - реализирани проекти по проблема за бежанци, защитени дисертации, емпирични изследвания от различни агенции и авторско ЕСИ.

Авторското ЕСИ на тема „Отношение към проблемите и рисковете на непридружените деца, търсеци международна закрила в България” е проведено през периода 2018-2021 година. С въпросник за дълбочинно интервю са изследвани 43 непридружени деца, търсеци международна закрила, както следва: от м. октомври до м. декември 2018 г. - настанените в РПЦ в кв. Овча купел и от м. декември 2019 до м. февруари 2020 г. – настанените в кв. Военна рампа. Освен метода на дълбочинно интервю е приложен и метода на включено наблюдение на децата, като методика, допълваща основния инструментариум на изследването. През периода 2019-2021г., с въпросник за дълбочинно интервю е проучено мнението на 23 експерта, от които: 9 от европейски институции – Международна организация по миграция (МОМ) и Агенцията на Европейския съюз в областта на убежището (EUAA), интервюирани през м. септември 2019 г. в Солун и през м. март 2021 г. в Малта, и 12 български експерта, интервюирани през периода м. септември – декември 2021 г. През м. ноември 2021 г. с анкетна карта (онлайн) е проучено мнението на 167 български граждани по изследваната проблематика.

Подборът на респондентите от трите целеви групи е направен на принципа на „отзовалите се” и на принципа на „достъпност до единиците”, поради което анализът и изводите са валидни само за изследваните съвкупности и не могат да се генерализират.

6. Обхват и ограничителни условия

Изследователският периметър на дисертационния труд е ограничен до следното:

1. Обект на изследването са само непридружени деца, търсеци международна закрила в България, като техния обхват е възрастов - до 18 г., пространствен - от Афганистан, Сирия и Ирак, като страни на произход и времеви – през периода от октомври 2018 до юни 2021 г. Не са включени: 1. непридружени деца, търсеци международна закрила от Иран, Пакистан и Северна Африка; 2. непридружени деца, получили международна закрила и 3. пълнолетни лица, търсеци международна закрила. Получилите международна закрила непридружени деца е ново изследователско поле и последващо предизвикателство.

2. Авторското ЕСИ е проведено през периода 2018-2021 г., като анализът на получените резултати се отнася само за този период и само за изследваните съвкупности лица.

3. Анализът на различни нормативни документи и на политики (бежански, имиграционни) не включва промени, направени в тях след началото на войната в Украйна и последвалия бежански поток.

4. Направените препоръки за усъвършенстване на социалната практика за грижа и подкрепа на непридружени деца, търсеци международна закрила у нас са изведени по емпиричен път, чрез анализ на резултатите от проведеното авторско ЕСИ.

5. В дисертацията е възприето за работно понятие - „непридружени деца, търсеци международна закрила в България”. Използват се още понятия – деца-бежанци, като обща характеристика на всички деца, бягащи от конфликти и две правно-юридически понятия - деца, получили хуманитарен статут и деца, получили статут на бежанец, съгласно Закона за убежището и бежанците (ЗУБ, чл.8 и чл.9).

От гледна точка на социологическия анализ, настоящият дисертационен труд представлява опит да се преодолее съществуващият познавателен дефицит по отношение на рисковете при миграцията на непридружени деца, търсеци международна закрила в България. Като се имат предвид защитените до 2021 г. дисертации, посветени на различни бежански проблеми, настоящата дисертация е една от първите по рода си от гл.т. на нейния обект и предмет на изследване.

ГЛАВА ПЪРВА: СОЦИОЛОГИЧЕСКА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ НА МИГРАЦИЯТА НА НЕПРИДРУЖЕНИ ДЕЦА, ТЪРСЕЩИ МЕЖДУНАРОДНА ЗАКРИЛА И НА РИСКОВЕТЕ ПРИ НЕЯ

За целите на концептуализацията на рисковете при миграцията на непридружените деца, търсещи международна закрила в първия параграф са представени някои от икономическите и неикономическите теории за международните миграции.

За теоретичното изясняване на понятия като принудителна миграция, миграция на непридружени деца, мигрант, бежанец, непридружени деца, търсещи международна закрила се изисква задълбочено познаване на различни икономически и неикономически, в т.ч. социологически теории и модели, изясняващи миграцията като процес, мигрантите като субекти и обекти на този процес, причините, които лежат в основата на миграциите, рисковете, които ги съпътстват и социалните последици за мигрантите и за приемащите и изпращащите общества като цяло. За да бъде улеснен анализа на изследвания проблем – миграцията на непридружени деца, търсещи международна закрила и рисковете за тях, в дисертацията е направен подбор на изучаваните теории по следните критерии: кой взема решение за миграция, защо е необходима и какви са очакваните последици от нея за мигранта. По тези критерии теориите са групирани в четири групи: първата - теории, в основата на които стои мигрантът, който сам взема решение за миграция, причините са основно икономически, а последиците са представени като рискове (1. Моделът “изтласкване-изтегляне”; 2. Неокласическа икономическа теория за международната миграция; 3. Теория за дуалистичния трудов пазар; 4. Теория за световната система (система-свят); 5. Теория за човешкия капитал; втората - теории, в които фокусът на анализа е не мигрантът, а семейството (роднинския, приятелския кръг), които вземат решение за миграция на един от членовете на семейството, а причините са предимно икономически и социални (6. Нова икономическа теория за трудовата миграция - Нова икономика на миграцията); третата - теории, в които фокусът е не мигрантът, не семейството, а мигранската мрежа, а причините са главно от икономически, социален, културен и политически аспект (7. Теория за мигрантските мрежи; 8. Концепция за транснационалната миграция; 9. Теория за миграционните системи); четвъртата - теории, в които фокусът е бежанецът, а причините са главно политически и икономически (10. Теория за принудителната миграция и миграцията на непридружени деца, търсещи международна закрила).

Проучването на посочените десет теории показва, че миграциите представляват движение на хора далеч от обичайното им място на пребиваване през международни граници до конкретни дестинации и, че те биват класифицирани по различни критерии, като най-популярните измежду тях и необходими за дисертационното изследване са следните: доброволна и принудителна миграция, законна и незаконна. При доброволната миграция, потенциалният мигрант доброволно взема решение да емигрира, поради различни причини, но основни са икономически (по-високи доходи) и социални (повисок престиж в обществото). За разлика от доброволната, при принудителната миграция, потенциалният мигрант взема решението си под натиска главно на политически причини – военни конфликти, преследване, нарушаване на човешките права и пр., а в случая с непридружени деца – по решение на семейството им. Законна миграция е форма на официално легализирана миграция, при която преминаването на чужди граници и пребиваването на хора без гражданство се извършва легитимно, без нарушаване на международното право, националното законодателство на държавите от ЕС и правото на ЕС. Незаконната миграция, за разлика от законната е такава форма, при която пребиваването в приемащата държава се извършва в нарушение на международното право, националното законодателство на държавите от ЕС и правото на ЕС. За нея се използва и друг термин - нелегална миграция. По отношение на понятието мигрант – в публикациите се използват различни понятия, като обозначенията им се свързват с формите и причините за миграцията, а именно: доброволен мигрант (икономически), бежанец (политически)

бежанец (политически); легален (редовен, документиран, институционализиран), нелегален (нередовен, недокументиран, неинституционализиран).⁴

Задълбоченото познаване на посочените миграционни теории и на техния понятиен апарат осигурява необходимите познавателни възможности да се дефинира понятието миграция на непридружени деца, търсещи международна закрила, емпирично да проучи и обясни процеса на принудителната им миграция и да разкрие рисковете, на които тези деца са подложени от началния момент на заминаване от родината до установяване в приемащо ги общество.

На базата на изучените теории е разработено работно определение на понятието миграция на непридружените деца, търсещи международна закрила. В дисертационния труд под миграция на непридружени деца, търсещи международна закрила се разбира

⁴ Стаматова, В. Понятието „незаконна миграция” в правото на ЕС.В: Сборник от научна конференция с международно участие, Знанието- традиции, иновации, перспективи, 14-15 юни 2013, Бургас, том II, БСУ, 3,с. 171-176

миграцията на деца, които се намират на територията на Република България и не са придружени от свой родител или друго пълнолетно лице, което отговаря за тях по силата на закон или обичай. Миграцията е предизвикана от военни конфликти в страните на произход, с цел търсене на сигурност и по-добър живот в приемащо общество

Основните субекти (актьори) на миграционния процес са децата-бежанци.

Децата – това са малолетни и непълнолетни лица и младежи под 18 г., които доброволно или принудително напускат страната си на произход. Съгласно Женевската конвенция (1951г.), тези деца, попадат в категорията на бежанците. Според Конвенцията бежанците са лица, които принудително напускат страната си на произход, без да желаят закрила и без да искат обратно завръщане поради страх от преследване, по причини от рода на национална и расова принадлежност, вероизповедание, членство в социални или политически групи. се посочват главно политически и религиозни причини.

Миграцията на непридружените деца се случва поради различни причини - някои от тях по пътя са загубили семействата си, или при транспортирането. При други семейството им е взело решение те да емигрират и да търсят убежище и международна закрила в други държави, за да имат по-добро бъдеще. Използват се най-често от каналджии. Твърде често са или упълномощени лица от общността или са лица, наети от родителите им срещу заплащане. С тях родителите договарят условия за тяхното преселване до определени дестинации - държави, предимно от ЕС, но не само.

Транспортирането на непридружените деца се извършва на групи по вода и по суша, с превозни средства и пеша. Преминаването на международните граници се извършва по нелегални канали. Обикновено децата са без официални документи, не могат да се легитимират пред властите на приемащите ги държави, което затруднява процеса на тяхното институционализиране и настаняване в специализирани за деца миграционни центрове, за да им се осигури социална защита и сигурност.

В дисертацията обект на изучаване са непридружените деца, търсещи международна закрила в България. При тях, миграцията им е предизвикана от различни причини, основни от които са политически (военни конфликти) и икономически (бедност и нищета), но не по-маловажни са и демографските (многого деца в семейството) и социокултурните (невъзможността да се образуват, да се лекуват, да имат по-добро бъдеще). Напускането на страната на произход и преселването им в чужда страна е съпроводено от различни рискове за тях.

Във втория параграф теоретично е изяснен проблемът за риска, като социално явление. Проучването на научни публикации в областта на риска и на социология на риска показва, че не съществува единомислие по отношение концептуализиране на понятието „риск” в социологически контекст. Става ясно обаче, че при изучаване на риска изследователите социолози акцентират вниманието върху риска като явление, съпътстващо живота на хората и развитието на обществото като цяло. Те използват свързани понятия от рода на „управление на риска”, „социален риск”, „технологичен риск”, „финансов риск”, „здравен риск” и пр. , както и понятия като неблагоприятно събитие, опасност, заплаха, вероятност, несигурност, уязвимост и пр., считани за синоними на риска или допълващи неговите характеристики. В този контекст, в дисертацията е въведено понятието риск при миграцията на непридружени деца, търсещи международна закрила. Тъй като посочените по-горе понятия са наситени с негативен контекст, при тяхното използване се налагат някои ограничения от исторически, икономически, културен, социален, политически характер, което на свой ред тласка развитието на съвременната социология на риска.

Върху основата на проучените публикации, в дисертацията е дефинирано понятието риск при миграцията на непридружени деца, търсещи международна закрила, като се отчитат две основни измерения на риска: рискът възниква случайно в бъдещето, но е резултат от взето решение в настоящето.

За възникването на риска (миграционна ситуация) е необходимо да са налице три условия: първопричина (източник), момент на появяване и последици (ефекти).

Първопричина за риска това е взетото от семействата решение за емиграция на децата в настоящето, което крие потенциални опасности и последици за тях в бъдещето, характеризиращи се с неопределеност и непредсказуемост.

В дисертацията потенциалните опасности се определят като опасности, с които предстои да се сблъскват децата по време на пътуването от родината до желаната дестинация, при незаконното преминаване на чужди граници и при установяване в приемащото общество. Според характера и съдържанието си, потенциалните опасности се класифицират на естествени и социокултурни.

Естествените потенциални опасности могат да бъдат предизвикани от потенциални проблеми, свързани с пътуването на децата, търсещи международна закрила към желаната държава (природно-климатични – горещина, студ, бури, ветрове, несигурни транспортни коридори, не добре подбрани водачи на транспортни средства, в т.ч. и неизправни - коли, микробуси, лодки), с нелегалното преминаване границите на държави

от първа линия Турция, Гърция, Сърбия (засилен граничен контрол, неуправляем бежански поток, който следват, труден контакт с каналджии от приемащата страна), с устройването им в приемащото ги общество (изградената система за осигуряване на социална грижа и подкрепа на бежанци – законодателна база, специализирани институции, бежански, имиграционни и интеграционни политики) и пр.

Възникването (зараждането) на социокултурните опасности се предшества от два етапа: първият е решението на децата/родителите за емиграция, без да имат възможност да ги придружат, която емиграция може да се окаже потенциално опасна за тях, а вторият е осъзнаване на миграционните опасности като рискогенни фактори.

Социокултурните потенциални опасности могат да се зародят на равнище общество, общност и индивид. На макроравнище – опасностите могат да бъдат породени от не добре функциониращата система за осигуряване на закрила на децата -бежанци в приемащото ги общество (например неправилни имиграционни политики, не добре работещи зони за сигурност на децата, липса на специализирано законодателство за защита на децата-бежанци). На равнище общност се пораждат от неправилно взетите решения и действия на семействата за емиграция на някое от децата им (например при избора на крайна дестинация, на нелегален канал за преселване, предоверяване на каналджии). На индивидуално равнище – потенциалните опасности се зараждат от една страна от стреса, на който са подложени децата, поради липса на родителска грижа и подкрепа; от друга - от страха за оцеляване, поради неизвестността и несигурността, в която се намират; от трета - от недоволство към родителите си, заради избора им те да напуснат дома и родината; от четвърта - от загуба на доверие към придружителите, заради изнудване за пари, упражняване на насилие, малтретиране, сексуално посегателство; от пета - от проява на неконтролирана агресивност между децата, поради недостиг на храна, вода, дрога (за някои), от шеста, от страхове и препятствия при преминаване на чужди граници, от седма – от неизвестността, която ги очаква в приемащото ги общество.

Моментът на появяване на риска (миграционната ситуация) е второто условие за неговото възникване. При миграцията на непридружените деца, търсеци международна закрила, моментът на появяване на риска се свързва с началото на миграционния процес и осъзнаването, че миграционните потенциални опасности не са нищо друго, освен миграционни рискогенни фактори.

При непридружените деца, търсеци международна закрила, рискът може да се прояви чрез тяхното неконтролирано от родители/близки поведение, криещо

потенциална опасност за тях самите - например нямат документи (или не ги показват, за да скрият възрастта си), нямат пари и връзка с родителите или близките си, нямат чуждоезикова подготовка, нямат психологическа и физическа издръжливост, непознават страната, избрана като желана дестинация, нямат близки хора, живеещи в нея и пр.; тяхното агресивно или пасивно поведение може да е опасно при нелегалното преминаване на граници и среща с каналджии от приемащата страна; може да е непредсказуемо при залавяне на граница и среща с граничен контрол; може да е необяснимо и неразбираемо при срещи с различни представители на властта в приемащото общество.

При непридружените деца, търсещи международна закрила е възможно и съвместно договаряне между децата за произвеждане на рискове, като например едни могат да купуват наркотици от посредниците-каналджии, други да заплащат допълнителни суми на каналджиите за храна, вода, за дрога; трети да извършват сексуални услуги и пр.

Могат да се появят рискове (потенциални опасности), породени от естествени процеси - пътуване при лоши климатични условия - много високи температури, дъждове, ветрове, бури, студове, предизвикващи катастрофи с превозни средства, обръщане на лодки в морето и др.; пътуване със случайно подбрани водачи и превозни средства (коли, микробуси, лодки);

Опасности, породени от икономически процеси, резултат от проявена икономическа активност от страна на каналджии – изнудване за допълнително заплащане за осъществяване на връзка/контакти с каналджии в приемащата страна, за закупуване на дрога, храна, вода, лекарства и пр.

Опасности, породени от провеждани бежански и миграционни политики, резултат от политически решения и действия на правителствата в изпращащите и в приемащите държави.

Ефектите или последиците от проявата на миграционни опасности се явяват третият компонент на рисковата миграционна ситуация. Последиците са непредсказуеми, както за децата, така и за приемащото общество. Отнасят се най-често до здравословното състояние на децата – психическо разстройство, физическо изтощаване от продължителното пътуване, от глада и дехидратацията им, летален край за някои от тях, дехидратирани, задушени в претъпкани превозни средства. Величината на ефектите зависи от една страна от условията, при които те се проявяват и от друга, от личностните характеристики на мигриращите непридружени деца, търсещи международна закрила.

За цялостното възприемане на риска, като единен процес е важно да се включи още едно условие – оценка на последици (ефектите) от риска за децата, търсеци международна закрила и за приемащото общество. Представените четири компонента на рисковата миграционна ситуация - причини (опасности) – проявление - ефекти – оценяване съставят веригата на риска на непридружените деца. В дисертацията не е заложена задача за правене на оценка на риска. Темата за оценка на риска представлява изследователски интерес и предстои да бъде разработена на по-късен етап.

Може да се обобщи, че като цяло рисковете съпътстват нелегалните миграционни потоци в посока Изток-Запад и са съставени почти по равно от възрастни и деца.

Върху основата на направения теоретико-емпиричен анализ рисковете при непридружените деца, търсеци международна закрила в дисертацията са систематизирани в таблица 1.

Таблица 1. Рискове при миграцията на деца, търсеци международна закрила

Видове рискове	Измерения (факторни влияния)
1. При напускане на родната страна (страната на произход)	<ul style="list-style-type: none"> - решение на родителите за емиграция на дете от семейството, заради военни конфликти, преследване, бедност, несигурност, в търсене на по-добър живот за тях; - осигуряване на нелегален канал и на превозвачи-каналджии; - осигуряване на финансови средства за пътуване и издръжка на децата за определен период; - установяване на контакти с роднини, познати, живеещи в страни от ЕС и извън него и др.
2. При транспортиране към избраната държава - крайна дестинация	<ul style="list-style-type: none"> - климатични условия – горещини, студ, вятър, бури, дъждове и пр.; - начин на пътуване (по суша или по вода); - транспортни коридори, превозни средства и водачи; - конфликти между децата и каналджиите (изнудване за пари, малтретиране, сексуално посегателство и пр.); - междуличностни конфликти дете-дете заради недостиг на храна, вода, лекарства и др.
3. При преминаване на чужди граници	<ul style="list-style-type: none"> - проблеми с граничния контрол – преследване, залавяне, предаване на властите от съответните страни;

	<ul style="list-style-type: none"> - проблеми с каналджии от приемащата страна; - трудно преминаване на чужди граници – (прескачане на огради, укриване в гъсти гори, дълги преходи пеша по хълмисти терени, без пари, храна, вода и лекарства, без дрехи, обувки и пр.); - временно или постоянно пребиваване в първата държава, чиято граница са преминали и др.
4. При устройване в приемащите ги общества	<ul style="list-style-type: none"> - липса на лични документи; - езикова бариера; - отсъствие на близки или познати от общността им в приемащото общество; - непознаване на закони, наредби, политики за бежанци; - здравословни проблеми; - проблеми при настаняване в РПЦ, при организацията на бита им; - проблеми с адаптацията, социализацията и интеграцията им в приемащото ги общество и др.

ИЗВОДИ ОТ ПЪРВА ГЛАВА:

От гледна точка на заложените цели и задачи в дисертацията, представените теории за международните миграции в различна (по-малка или в по-голяма) степен са използвани за обясняване на миграционното поведение на непридружените деца-бежанци, като търсещите, така и получилите международна закрила. Най-голям е евристичният потенциал на първата теория - Модел „изтласкване-изтегляне”, тъй като определящите изтласкващи фактори за непридружените деца-бежанци са военните конфликти, бедността и несигурността, ниските образователни условия, многолюдността на семействата, а изтеглящите, привличащите (изтеглящите) фактори са високият стандарт на живот в богатите европейски и други страни, високите доходи и заетост, политическа стабилност и благоприятен имигрантски режим, улеснени възможности за нелегално пребиваване, социална сигурност, опазване на човешките права и свободи, усъвършенствана здравна и образователна система и др.

Важно е да се отбележи, че изтласкващите и изтеглящите фактори, по един или друг начин присъстват във всички следващи теории, посветени на международните миграции, в т.ч. и на теорията за принудителната миграция, свързана с бежанските вълни от началото на 21 век. Теорията за дуалистичния трудов пазар обяснява възможностите тази категория деца да намерят заетост на първичния и главно на вторичния пазар на труда.

Теорията за световната система (система–свят) разглежда властовата йерархия между обществата от центъра (богатите страни) и периферията, в която влизат родните страни на тези деца, високата степен на подчиняване на периферията (икономически, социално и културно), което причинява нейната социална дезинтеграция и масова миграция на населението от различни възрастови групи. Новата икономическа теория за трудовата миграция (нова икономика за миграцията), за разлика от теорията за човешкия капитал обяснява, че решението за миграция не винаги е индивидуален избор на потенциалния мигрант, твърде често този избор е колективен – решение на семейството (домакинство, роднински кръг), както това е при непридружените деца-бежанци. Преследваната цел е изпращане на член от домакинството в чужбина, който е задължен да извършва трансфер на парични преводи– подпомагане на многолюдните семейства на непридружените деца. Теорията за мигрантските мрежи разкрива, че мигрантските мрежи правят миграцията достъпна за широк кръг хора, като осигуряват необходимата обем информация; позволяват да се извършват различни трансфери (финансови, участие в проекти и пр.); редуцират рискове от различно естество, явяват се силно привличащ фактор за потенциални мигранти, чиито близки роднини, приятели, съседи са вече установени в желана дестинация, както е случаят с децата-бежанци. Концепцията за транснационалната миграция насочва вниманието към създаване на транснационални семейства. Една от целите на миграцията на непридружените деца е да достигнат до желана от тях държава - крайна дестинация, в която живеят техни родственици, за да се съберат семействата, разпръснати по света. Теорията за миграционните системи гласи, че една държава може да принадлежи към няколко миграционни системи, както и че миграционните системи продължават да се развиват и в случаите, когато по различни причини едни държави напускат, други се включват в тях. Формира се миграционна система, наречена „Изток-Запад”, като в тази система България се явява в две роли – като транзитна и като приемаща страна в бежанския миграционния процес, а донори са главно страни от Близкия изток (Ирак, Иран, Сирия, Афганистан).

На базата на изучените теории е разработено работно определение на понятието миграция на непридружените деца, търсещи международна закрила. В дисертационния труд под миграция на непридружени деца, търсещи международна закрила се разбира *миграцията на деца, които се намират на територията на Република България и не са придружени от свой родител или друго пълнолетно лице, което отговаря за тях по силата на закон или обичай. Миграцията е предизвикана от военни конфликти в*

страните на произход, с цел търсене на сигурност и по-добър живот в приемащо общество.

2. От проучването на публикации за риска като социално явление стана ясно, че изучаването му е в предметната област на различни социални науки, в т.ч. и на социологията на риска. Изследователският интерес на социолозите към риска се засилва едва след 70-те години на XX в. В дисертацията с прилагането на социологическия подход стана възможно разработването на дефиниция/определение на работно определение на понятието „риск при миграцията на непридружени деца, търсещи международна закрила“ при тяхната принудителна и нелегална миграция. Възприето е следното определение: *рискът представлява неопределена миграционна ситуация за деца, търсещи международна закрила, предизвикана от семейно решение, в която потенциалните опасности и последици са непредсказуеми, както за тях, така и за приемащото общество.* В този контекст е направената систематизация на рискове при миграцията на непридружени деца, търсещи международна закрила.

ВТОРА ГЛАВА: СОЦИАЛНА ПРАКТИКА ЗА ЗАКРИЛА НА НЕПРИДРУЖЕНИ ДЕЦА, ТЪРСЕЩИ МЕЖДУНАРОДНА ЗАКРИЛА В БЪЛГАРИЯ

България е страна, която има изградена система за организация и управление на бежанската миграция, както и система за осигуряване на социални грижи на непридружени деца, търсещи международна закрила, включваща законодателство, институции и политики, представени във втората глава на дисертационния труд.

В първия параграф на тази глава е анализирана действащата, към момента на дисертационното проучване, социална практика по закрила на непридружените деца. Изяснена е регулиращата роля на действащото у нас законодателство (наднационално и национално), значението на отговорните институции (държавни, общински и НПО) и предназначението на актуалните политики (бежански, имиграционни и интеграционни за чужденци и бежанци) за ускоряване на тяхната адаптация, социализация и интеграция в българското общество.

Представени са следните международни нормативни документи - международни документи на Върховния комисариат за бежанците на ООН (ВКБООН) – с препоръчителен характер, намиращи отражение в националното ни законодателство по бежанската миграция; нормативни документи на Европейския Съюз (директиви, регламенти, конвенции) – с препоръчителен характер и задължителен за документите, ратифицирани от държавата ни. Националните регулативни документи по отношение към принудителната миграция са: Национална стратегия в областта на миграцията, убежището и интеграцията (2015-2020 г.); Закон за чужденците в България; Закон за убежището и бежанците (ЗУБ), Закон за закрила на детето, правилници (ЗЗД); Правилник за прилагане на закона за чужденците; Правилник за работа на РПЦ, различни наредби.

Българските институции, занимаващи се с проблемите на бежанците, в т.ч. и с тези на непридружените деца са: 1. Държавна агенция за бежанци (ДАБ); 2. Агенция за социално подпомагане (АСП); 3. Агенция за закрила на детето (ДАЗД); 4. Министерство на труда и социалната политика (МТСП), 5. Главна дирекция „Гранична полиция“ (ГДПП); 6. Дирекция „Миграция“ към Министерството на вътрешните работи (МВР); 8. Националното Бюро по правна помощ (НБПП). НПО - Български хелзински комитет (БХК), Съвета на жени бежанки в България, Каритас, Български Червен Кръст (БЧК), Център Надя, УНИСЕФ, Международна организация по миграция (МОМ), Представителство на Висшия комисариат на бежанците към ООН (ВКООН) в България и др.

Действащите политики за ускоряване на адаптацията, социализацията и интеграцията на непридружените деца, търсеци международна закрила в България са три вида: бежански, имиграционни и интеграционни.

Бежанските и имиграционните политики имат за цел постигане на целесъобразност при легализацията на достъпа на мигрантите в приемащото общество – на кои, колко и на какво основание да им бъде разрешено пребиваването. Тези политики прилагат два инструмента - за постоянно или за временно пребиваване. Първият – за постоянното пребиваване се свързва с мерки за събиране на семействата на имигранти с техните съпрузи и деца. Мигрантите, които са се установили в конкретна държава имат право да кандидатстват за получаване на права да вземат и семействата си. Действат специфични политики за стимулиране присъединяването и на други членове на семействата/домакинствата, например родители, братя и сестри. Основна цел е привличане и задържане на икономически имигранти, доминиращо с висока квалификация и опит. Вторият инструмент на имиграционните политики е за временно пребиваване. Става дума за даване на разрешения за работа за определени периоди от време. Този инструмент позволява да се направи по-добър подбор на необходими работници, отговарящи на нуждите на пазара на труда и съответно да се запълнят свободните работни места в приемащата държава, като се държи сметка на нуждите по сектори на икономиката.⁵

Непридружените деца са под закрилата на Конвенцията на ООН за правата на детето. В много случаи, тези права остават само на хартия. Непридружените деца, които не са заловени от властите на гранична полиция или във вътрешността на страната, биват изоставяни от каналджиите сами да се справят на чужда територия, като често те не разполагат с пари и храна. Въпреки, че темата за непридружените деца е непрекъснато на дневен ред, в повечето държави продължават да се търсят решения ад-хок. Поради тази причина, особено през първите месеци на миграцията повечето деца имат ежедневие, напълно несъобразено с техните потребности.

В много европейски държави тези деца се третират като „търсеци закрила и убежище“, а не като деца. В много случаи грижата за тях, настаняването и помощта често не отговарят на най-добрия интерес на детето. Често непридружените биват връщани на границата или изпращани в първата държава, където са били регистрирани. Задължение на страните е да спазват Конвенцията на ООН за правата на детето, съгласно която

⁵ Мишева, М. Международни миграции. С. УИ-УНСС, 2022, с.125-130

непридружените деца имат право да получават пълна информация за процедурата за получаване на статут; зачитане на тяхната културна идентичност и религиозни убеждения; правото им да търсят семейството си, да възстановяват или да поддържат семейните връзки; имат право на включване на детето/младежа във всички касаещи го процеси (участие); на достъп до образование или друга форма на обучение; на предотвратяване на стигматизирането и дискриминацията от други младежи; на подготовка за връщане и последваща грижа в страната на произход и пр.

По отношение на интеграционните политики е важно да се отбележи, че България е една от първите страни в ЦИЕ, която още през 2005 г. приема програма за интеграция на бежанци, но през 2013 година е въведен децентрализиран модел за интеграция, според който са делегирани отговорности на различни институции. През 2016 е приета специална наредба, чрез която да се регулира интеграционния процес на бежанците, в т.ч. и деца, търсещи международна закрила в България. За разлика от имиграционните политики, които включват мерки за достъпа на бежанците до приемащото общество, интеграционните имат за цел тяхното приобщаване към обществото, към неговата култура, традиции, обичаи, бит, морал и политика. За постигане на интеграция на бежанци, най-важна е ролята на държавната подкрепа, както и подкрепата на някои от действащите у нас НПО. Във всяко направление се разработват допълнително специфични политики, които осигуряват правната рамка за активизиране на мигрантите в икономически и социокултурен аспект.

Във втория параграф на втората глава са представени регистрационно приемателните центрове (РПЦ) и сигурните зони в някои от тях. РПЦ са териториални подразделения към ДАБ, изградени на територията на следните населени места: в гр. София - кв. Овча купел, кв. Враждебна, кв. Военна рампа; в с. Баня, в гр. Харманли, и транзитен център в с. Пъстрогор. Тези центрове са с отворен режим на пребиваване, който позволява на настанените бежанци да се движат свободно при спазване правилата за настаняване и вътрешния ред. В тях се организират и осъществяват дейности по: регистрация и настаняване на чужденците, подали молба за международна закрила; задължително медицинско изследване, издаване на удостоверителни документи; осигуряването на медицинска и психологическа помощ на настанените; осигуряване на процесуално представителство по административни дела, образувани по жалби срещу решения на интервюиращите органи по молби за международна закрила; извършване на оценка на възрастта на непридружени малолетни и непълнолетни чужденци, подали молба за международна закрила и съдействие за учредяването на настойничество или

попечителство; организиране на взаимодействието и обмяна на информация във връзка с административните производства по ЗУБ между агенцията и други държавни органи; организиране на взаимодействието и обмяна на информация с МВР и ДАНС във връзка с приемането и предаването на чужденци, потърсили закрила, заедно с всички съпровождащи ги документи; провежда производство по молби за събиране на семейства на чужденци с предоставена международна закрила и на чужденци, ползващи се от временна закрила; идентифицира уязвимите лица, подали молба за международна закрила.

За целите на дисертацията е проучен и представен опита на два регистрационно-приемателни центрове в гр. София – в кв. Овча Купел и в кв. Военна рампа. Те представляват изследователски интерес най-малко по три причини: първата е, че в тях са институционализирани 43-те непридружени деца, търсещи международна закрила от Афганистан, Ирак и Сирия, които са обект на изследователската цел на дисертацията; втората - в тези центрове съм била социален работник през периода 2018-2021 год. и третата, този период съвпада с времето, в което е проведено изследователската си работа по дисертацията.

Важно е да се отбележи, че през 2019 год. MOM отваря първата по рода си сигурна зона за непридружени деца, търсещи международна закрила в България, намираща се в кв. Военна Рампа, а по-късно и в кв. Овча купел. След специален ремонт на сградата, в нея са обособени отделни зони за настаняване, групови занимания, стаи за момичета и деца със специфични нужди. В тези зони се работи по методика, разработена от MOM България, координирана с Регионалния офис на MOM в Брюксел, УНИСЕФ и след това одобрена от ДАБ.

1. Сигурна зона, кв. Овча Купел е център, в който са настанени непридружени деца-бежанци от Сирия, Ирак, Мароко, Либия, Египет, Палестински територии. Притежава капацитет за настаняване на 138 деца. В него работят социални работници, преводачи, културни медиатори, охранители. Открита е през януари 2020 и до м. декември 2021 г. тук са пребивавали с различна продължителност общо 326 непридружени деца от Сирия, Ирак, Алжир, Мароко, Египет, Либия, Палестина и други арабски страни. Сред тях има само едно момиче.

2. Сигурна зона, кв. Военна рампа е център, в който са настанени непридружени деца от Афганистан, Иран, Пакистан, Бангладеш и неговият капацитет е за 100 души. От откриването на зоната през 2019 до 20 декември 2021 год. са преминали 2770 непридружени деца, търсещи закрила от Афганистан, Пакистан, Иран, Бангладеш. С

изключение на едно момиче, всички останали са момчета, като по-голямата част са от Афганистан.

В зоните работят 22 социални работници, които се управляват от двама координатори, като се предоставя 24/7 грижа и подкрепа на непридружени деца, търсещи международна закрила. Повече от половината социални работници са от страни на произход на децата. Това е както предимство, така и предизвикателство, тъй като от една страна, познават техните културни специфики и език, но от друга – не винаги са напълно наясно с българските закони, социална политика и грижа в най-добрия интерес на детето. Психолози, юристи, мобилни екипи на МОМ, преводачи, културни медиатори също предоставят допълнителна помощ и подкрепа. Осигурява се допълнителна 24/7 охрана СОТ 161 за гарантиране на безопасността на децата.

Основните услуги и дейности, осигурявани в центровете се отнасят до следното: денонощна грижа и подкрепа от социални работници и преводачи на МОМ (24/7); денонощна охрана и сигурност (24/7); регистрация и настаняване, след регистрация от страна на ДАБ; сутрешна и вечерна проверка на присъствието на децата; обясняване на правилата в зоните съблюдаване на тяхното спазване; водене на случаи; индивидуални групови психологически и правни консултации; Дъблинска процедура за събиране с членовете на семейството в ЕС, съдействие при изготвяне на молбите; съпровождане до медицински услуги, извън сигурните зони и закупуване на лекарства; раздаване на нехранителни продукти – дрехи, обувки, хигиенни и учебни материали; координация: Български хелзински комитет (БХХ), ДАБ (интервюиращ и отдел Дъблин) и МОМ; седмични срещи – обратна връзка; информационни сесии; образование – връзка с класните ръководители на децата, които посещават училище, подкрепа в подготовка на домашни упражнения, изучаване на български език; развлекателни дейности: спорт, изкуство, музика, четене, екскурзии; организиране на групови дейности – спортни, арт сесии, посещения на културни, природни и исторически обекти; осигуряване на тясно сътрудничество със законните представители на непридружените деца от Националното Бюро по правна помощ (НБПП), с представители от ДАБ, от Български хелзински комитет (БХК), Съвета на жени-бежанки в България, Каритас, Български Червен Кръст (БЧК), Център Надя, УНИСЕФ, ВКБООН.

Осигуряването на грижа започва от самото пристигане и идентифициране на детето, преминаване през процедура за получаване на международна закрила, изясняване на ситуацията в страната на произход, изясняване на ситуацията в приемащата страна до търсене на крайно решение. Необходимо е да се предостави индивидуална грижа, а

именно подкрепа при изграждане на ежедневието и свободното време; поемане на отговорности в общото домакинство; създаване на задължителна структура на деня; запознаване с правата и задълженията; насърчаване и засилване на собствената компетентност; подкрепа при осмисляне на историята на бягство и семейната история; установяване на контакт със семейството и родната страна (ако е възможно, което понякога може да се окаже нож с две остриета, тъй като влиянието на родителите и близки с страната на произход не винаги са в най-добрия интерес на детето, предвид на това, че те не познават спецификите и законите на страната, в която живее детето им); разработване на профил на компетентностите и на индивидуален план за развитие на всяко дете; сътрудничество с училищата, работодателите, гражданското общество; изграждане на социална мрежа на доброволен принцип (ментор, връстници, съседи); подготовка за настаняване в приемно семейство, споделено младежко жилище или самостоятелен живот; последваща грижа.

ИЗВОДИ КЪМ ВТОРА ГЛАВА:

1. България има изградена система за осигуряване на социални грижи на непридружените непълнолетни деца, търсеци международна закрила.
2. Действащото национално законодателство регулира процеса по осъществяване на дейността по социална грижа за тези деца, в съответствие с нормите на международното и на европейското право по бежанските проблеми.
3. Изградената институционална структура от държавни, общински и НПО създава организацията и управлението на дейностите по институционализация, настаняване в РПЦ и сигурните зони, осигуряване на условия за живот – подслон, храна и сигурност.
4. Създадените политики – бежански, имиграционни имат за цел да ускорят процесите на адаптация, социализация и интеграция на непридружените непълнолетни деца, търсеци международна закрила в България.

ТРЕТА ГЛАВА: РИСКОВЕ ПРИ МИГРАЦИЯ НА НЕПРИДРУЖЕНИ ДЕЦА, ТЪРСЕЩИ МЕЖДУНАРОДНА ЗАКРИЛА В БЪЛГАРИЯ

Третата глава представлява анализ на резултатите от проведеното авторско ЕСИ на тема ЕСИ „Отношение към проблемите и рисковете на непридружени деца, търсеци международна закрила в България”. Изследването е осъществено с непредставителни извадки, поради което направените изводи не могат да се генерализират.

В първия параграф е направен социален профил на 43 непридружени деца, търсеци международна закрила в България по демографски, социален и географски признак (критерий). По демографски признак – това са деца на възраст от 11-18 ненавършени години, като преобладават 16-17 годишните; по пол – преобладават момчетата (има само 6 момичета). По социален - произхождат от многочленни семейства (от 5 до 13 членни са семействата на 37 от децата, а с повече от 10 – на 9 от тях). Семействата на децата са пръснати по различни страни – между Афганистан и България (32), Ирак и България – 2, между Афганистан, Франция и България – 1, между Афганистан, Белгия и България – 2; между Афганистан, Германия, Сирия и България – 2, между Сирия, Германия, Швейцария, България – 1 и др. По социална категория – те са деца, регистрирани в България като непридружени деца, търсеци международна закрила. По образователно равнище - притежават ниско образователно ниво – имат завършени няколко класа в техни училища (от 3 до 8 клас – 29 от децата), от 10-12 клас - 7 деца и 4 са неграмотни). 15 деца от изследваните говорят на повече от един език, при 6 от тях третият език е английският, никой не знае и не е изучавал български език. 27 от децата, намиращи се в България се обучават, но 10 не в българските училища, докато 16 не се обучават никъде. По здравен статус – има 3 деца с хронични заболявания, а почти всички страдат от пост-травматични разстройства, след продължителното пътуване и преживените опасности. Част от децата са боледували в родината си от тиф, малария, краста, имат проблеми с бъбреците. Други имат вродени заболявания. При някои крастата се е появила наново, но се лекуват. Едно от децата с хронично заболяване, отказва да се лекува в България. По географски признак - по страна на произход изследваните непридружени деца са от Афганистан (30), Ирак (9) и Сирия (4); по броя на нелегално преминали граници – всички са преминали най-малко – две, по 3-4 граници - 16 от тях – (на Турция (13), на Иран (1), на Гърция (2), на Сърбия (1)), преди влизането им в България. Някои от децата се подготвят да продължат пътя на нелегалната миграция от България към по-богатите страни от ЕС и извън него. Това е обяснимо, тъй като семействата на някои от тях се

намират в Германия, Белгия, Франция, Швейцария, както сами посочват в интервютата и искат да се съберат заедно, докато други се стремят към Германия (10), Франция (9), Англия (6), Испания (2), Белгия (1), страните, в които социалните фондове са в по-големи размери и социалните помощи са привлекателни за емигранти от бедни страни. Само 3 от децата са посочили България като крайна дестинация за тях.

Причини да емигрират: споделените в интервютата причини са много на брой, но сред тях се откроява войната (11), военните действия и поредица от негативни явления, породени от тях: Ислямска държава, талибани (4), похищения, отвличания, страх, несигурност и др. (6), събиране на семейството (3), трудни условия на живот (2), липса на работа (2), липса на качествено образование (1), отвличане на момичета (1) и др.

Обобщените данни от разговорите с непридружените деца, търсеци международна закрила очертават два аспекта на целта, която те преследват - 1. пристигане в страна - крайна дестинация за тях и 2. какво искат да постигнат, когато пристигнат там. Както те споделят, предпочитаната крайна дестинация е предопределена от избора на родителите, или защото там живее член на семейството, близък роднина или приятел/познат, или защото ги привличат социални системи на богатите западни икономики. По отношение на това какво желаят да постигнат, когато се преселят в желаните страни, 11 (една четвърт) от децата са споделили стремежите към постигане на по-високо образователно равнище, съчетано с придобиване на желана професия, докато останалите 34 деца, не са пожелали да отговорят на въпроса. От отговорилите, 2 желаят да продължат образованието си, 3 да придобият професии (лекар - 1, учител - 1, музикант - 1), 3 се стремят към професии на изпълнителския труд (футболист - 1, певица - 1, шофьор - 1). Има и трети вид желание - 1 от децата се стреми към по-добър стандарт на живот, без да желае да сподели по какъв начин ще може да го постигне.

Важно е да се отбележи, че основните причини, поради които три от децата са избрали България за крайна дестинация (2 от Ирак и 1 от Афганистан), като двама са посочили, че тук имат роднини, а третият изрежда няколко аргумента за решението си, като най-важният от тях е безопасността. (Вж Каре 1)

Каре 1.

„В България се чувствам добре, защото съм на безопасно място. Ако получа международна закрила ще остана в България. България спаси живота ми. Харесват ми хората в България, комуникациите с тях, джамията, НДК, смяната на гвардейците пред Президентството”.
(Ирак)

Определен изследователски интерес представляват и споделените причини, поради които непридружените непълнолетни деца, търсеци международна закрила не искат да останат в България и я възприемат като транзитна държава. Обобщено те са представени в следващото каре. (Вж Каре 2)

Каре 2.

*В България не им дават документи за международна закрила (хуманитарен или бежански статут);
Не вярват в българските институции;
Не харесват българските училища;
Не намират работа;
Не намират подкрепа;
Лошото отношение към бежанците;
В България не се спазват правилата.*

Очевидно е, че посочените причини не представляват само научен интерес. Напротив, те ориентират към възможните направления за усъвършенстване не само на действащата у нас нормативна уредба по отношение на бежанските мигранти, но и по отношение на организацията, управлението и контрола на системата за осигуряване на социална грижа и защита на непридружените деца, търсеци международна закрила у нас.

Изключително важен проблем при работата с тези деца, е идентифицирането на техните реални проблеми, които се превръщат в рискогенни фактори.

Идентифицираните проблеми при непридружените деца, търсеци международна закрила са от различно естество. Част от тях са породени, от извънредната военна и конфликтна ситуация в родината им, от бедността и нищетата на техните семейства, от затваряне на училищата, от липсата на медицинска помощ, от влошената социална среда за живот (преследване, изнасилване, наркотици), което принуждава родителите им да вземат решение за тяхната нелегална миграция в търсене на по-добро място за живеене и по-добро бъдеще за техните деца. Нови проблеми за децата възникват по време на нелегалното им пътуване, по време на преминаване на чужди граници, както и по време на адаптацията им в новата социална среда, в която са поставени да живеят в приемашото ги общество.

В теоретичен аспект стана ясно, че за решаването на възникнали проблеми се вземат решения в настоящето, които неизвестно кога предизвикват непредвидими (потенциални) рискове в бъдещето. В дисертацията рисковете при миграцията на непридружените деца, търсеци международна закрила в България се възприемат като

потенциални опасности (естествени и социокултурни) в 4 миграционни ситуации: първата при напускане на родната страна; втората – при продължителното им пътуване по суша и вода; третата – при преминаване на чужди граници; четвъртата – при устройването им в приемащото ги общество.

При първата миграционна ситуация, потенциалните опасности са свързани с:

- избора на нелегален канал за миграция и на посредник-превозвач (каланджия);
- договаряне на условията между трафикантите и родителите за извършване на услугата (грижа за децата, заплащане, поддържане на обратна връзка);
- осигуряване на необходимите финансови средства за заплащане на услугата, осигуряване на допълнителни средства за издръжка на децата до установяването им в приемаща ги държава;
- организация и избор на начини за преминаване на границата на родната им страна.

При втората – потенциалните опасности са свързани с:

- външната среда - климатичните условия (горещина, студ, валежи, вятър);
- начина на пътуване – по суша или по вода, изправността на осигурените транспортни средства и надеждността на водачите;
- избора на сигурен, по време и място, транспортен коридор;
- осигуряване на необходимата храна, вода, лекарства за децата;
- изнудване (за пари, сексуални услуги, дрога) и малтретиране на децата от страна на трафикантите;
- конфликти между самите деца (за храна, вода, лекарства, при някои на дрога; за по-сигурно място в превозното средство и др.);

При третата – потенциалните опасности са свързани с:

- граничния контрол на страните от първа линия (оставане в нея за неопределено време до намиране на трафикант за прехвърляне през българската граница);
- граничния контрол на българската граница (преследване, гонитба, криене, залавяне);
- начините за преминаване на оградата и граничната полоса на чуждата държава;
- продължителните преходи пеша (през хълмисти места, гъсти гори, валежи, горещини, студове);
- липса на храна, вода, лекарства, дрехи, обувки (продължително време, поради липса на достъп до магазини или липса на пари).

При четвъртата – потенциалните опасности са свързани с:

- институционализацията на децата в България (регистрация без документи, без близки и познати от общността им, без близки в България);
- влошаване на физическото и психическото им здраве;
- непознаване на българското законодателство за бежанци;
- непознаване на българските институции, работещи с бежанци;
- възприемане на страната като транзитна;
- обучението в училищата;
- спазване на правилника за вътрешния ред в РПЦ;
- трудова експлоатация;
- криминални контингенти (престъпления, кражби, наркотици, изнасилвания);
- непознаване на българския бит, традиции, обичаи; на българската кухня и храна, на възможностите за здравно и медицинско обслужване и пр.

Обобщените данни от интервютата разкриват някои от преживените рискове при миграцията на непридружените деца, представени в таблица № 2 (в дисертацията е №7):

Таблица 2. Непридружените деца, търсещи международна закрила, според посочените от тях рискове ⁶

<i>Ранг</i>	<i>Рискове</i>	<i>Брой</i>
1.	Влошаване на физическото и психическото здраве	20
2.	Нелегално преминаване на границата	19
3.	Каналджиите	15
4.	Трудова експлоатация	11
5.	Проблеми на границата Иран-Турция	7
6.	Отпадане от образователната и социалната система	5
7.	Изоставени в гората	4
8.	Наличие на криминални групи и страх от замесване с тях	4
9.	Проституция, наркотици, пушене и пиене на алкохол	4
10.	Трудно намиране на работа	3
11.	Взети пари на заем	2
12.	Измами	2
13.	Липса на доверие	2
14.	Затвореност	2
15.	Свидетели на смъртта на близки и познати	1
16.	Трудности на Българо-турската граница	1
17.	Липса на храна и вода по време на пътя	1
18.	Отказът от международна закрила	1
19.	Религиозен радикализъм	1

⁶ Рисковете са подредени в низходящ ред в зависимост от броя на посочилите ги. Броят на посочените рискове надхвърля 43, защото децата са посочили повече от един риск.

20.	Емиграция на всяка цена	1
21.	Изнасилвания	1
22.	Отвлечане от Ислямска държава	2
23.	Тренировъчни лагери на ИД	1
24.	Замесване с криминални групи	3
25.	Трудна адаптация	5
	Общо	118

Представените в таблицата рискове определено говорят за нерешени проблеми, свързани с децата, възникнали още в страната на произход, в другите страни преди идването им в България, както и такива възникнали у нас.

Безспорно е, че повечето от тях са свързани с провежданата геополитика и България сама по себе си не може да им намери решение. Става дума за посочените рискове, свързани с криминални групи, тренировъчни лагери, отвлечения, изнасилвания и др.

Приблизително по същия начин стоят и въпросите, свързани с нелегалната миграция, като най-шокиращи са тези, отнасящи се до преминаването на границата Иран-Турция (затворени с часове в кола, без храна и вода, наранявания, загуба на близки и познати).

При всяко нелегално преминаване на границата се открояват рискове, свързани с каналджиите, големи суми, които са нужни за прехвърлянето на границата, пари взети на заем.

Пребиваващите в сигурните зони споделят, че таксата на каналджиите е различна – от 1200 до 8000 долара, зависи от ситуацията на границите, които трябва да пресекат нелегално и страните, в които трябва да отидат.

Данните в таблицата насочват вниманието към риска „влошено физическо и психическо здраве”. Този риск сочат почти половината от непридружените деца, търсещи международна закрила. Този най-масов риск сред тях е обясним с тежките условия на живот, преживените военни действия и съпътстващите ги трудности до пристигането в България.

Няма как да не са с влошено физическо и психическо здраве, защото *„Като излизаш за работа сутринта, не знаеш дали ще се върнеш вечерта. Това е навсякъде в Афганистан. Така се живее много трудно. Всеки ден да излизаш от дома си и да знаеш, че може и да не се върнеш. Като на кино, като екипн. Това се случва в Афганистан”*, споделя Х., който е пашун от Афганистан и живял 11 години в Иран.

Част от децата са боледували в родината си от тиф, малария, краста, проблеми с бъбреците. Други имат вродени заболявания. При някои крастата се е появила наново,

но се лекуват. Едно от децата с хронично заболяване, отказва да се лекува в България. (Вж Каре 3).

Каре 3.

Той е 16 годишен, от Сирия. Има живи родители, но баща му е тежко болен. Има братя и 2 сестри, разпръснати между Сирия, Германия и България. Завършил е 5 клас в Сирия. У нас е записан да учи в ПГСС в Бузема и успешно е завършил 8 клас. Разбира малко български, но не контактува със съучениците си. Има физическо увреждане, което го прави затворен по характер. Страда от вродена дислокация на дясната раменна става и асиметрично наклонена глава, едната ръка е по-дълга от другата, нощно уриниране, две несполучливи операции в Сирия.

Той не иска да се лекува в България, а да го направи като стигне в Германия. Благодарение на социалните работници провежда рехабилитация и водолечение.

В РПЦ се полагат медицински грижи за боледуващите от краста и от други заболявания, в т.ч. и за подобряване на психическото здраве.

Непосилната тежест на тероризма и криминалните действия в страните им стоят в основата на решението на тези деца и техните родители да мигрират нелегално, което е свързано с редица рискове.

Каре 4.

Той е 17 годишен и определя пътуването си между България и Турция не толкова рисково, за разлика от границата между Турция и Иран, която е изключително опасна. „Първият път, когато минах през Иран претърях катастрофа. Вторият път преминах Ирано-турската граница - бяхме 4 човека в багажника на колата в продължение на 24 часа. И третият път – от Турция за България бяхме 5 дни без храна. Стигнахме до една гора и там намерихме круши. Това беше храната. Претъряхме катастрофа в Гърция. Шофьорът караше много бързо, бягахме от полицията, когато се блъсна в едно дърво шофьорът избяга, аз бях с пукната глава и гладен. Видяхме турци, дадохме им 5 евро, за да ни купят храна. После обикаляхме по пътищата”.

Това е ситуацията при повечето от тях с надеждата за по-добър живот, което детерминира решението за миграция, впоследствие превърнало се в риск за живота им.

Рискът „трудова експлоатация“ води началото си като описан проблем още преди тези деца да напуснат родината си. Част от тях споделят, че в Афганистан са работили като: хамалин, автомонтьор, заварчик, чирак в гараж. Други не споделят какво точно са работили, но имат редица икономически причини. Един от тях споделя обаче, че е бил принуден да започне работа още 9 годишен, а друг – на 12 години. Четирима от непридружените деца, търсещи международна закрила, при пребиваването си в Турция са работили като общи работници в текстилна фабрика, във фабрика за парфюми, в заведение за бързо хранене. Един от тях е работил като шивач.

В България, 5 от непридружените непълнолетни деца, търсеци международна закрила споделят, че са работили в Илиянци – 2, в дюнержийници – 2, нелегално – 1. Тук следва да отбележим, че 5 от тези пребиваващи у нас деца са търсили работа, но не са могли да намерят и са го определили като проблем, който по-късно при трима от тях е прераснал в риск.

Сериозно внимание следва да се обърне и на девиантното поведение на някои от тях, изразено в проституция, наркотици, пушене и употреба на алкохол. И този риск има своето начало като реален проблем при непълнолетните в собствената им страна, независимо от стриктните религиозни забрани. Вече установили се у нас, те идентифицират посочения проблем като риск. В тази връзка възникват сериозни проблеми по отношение изискванията на правилника в регистрационно-приемателните центрове и контролът по неговото спазване.

Предприемането на необходимите мерки в тази посока би помогнало да се изясни действителната цел на предприетата нелегална миграция при част от непридружените деца, търсеци международна закрила, при повечето от които липсват документи за самоличност, а някои се самоопределят като по-млади, въпреки че видимо изглеждат по-възрастни. Определени съмнения пораждаат понякога и посочените за придружаващи ги лица - възрастни мъже, обявени за техни роднини. Тук се открива допълнително поле за работа на специализираните органи, чийто предмет на дейност са именно посочените единични случаи рискове, в които са налице характеристики на отклоняващо се поведение. Не бива да се пренебрегват посочените единични рискове. Техният съдържателен анализ е показателен защо сред тези деца се наблюдава влошено физическо и психическо здраве, а именно гладували са с дни, били са бити и малтретирани, заблуждавани и мамени, ранявани при катастрофи и престрелки, били са свидетели на убийства и на различни видове насилие и пр.

Във втория параграф на третата глава е представен анализ на експертното мнение към проблемите и рисковете на непридружените деца, търсеци международна закрила в България.

В предвид на това, че проблемите и рисковете на тези деца, търсеци международна закрила в България са сравнително непознати за България, което в научен и приложен аспект налага събирането и анализирането на възможно повече информация. В тази връзка в научната програма на изследването е предвидено проучване на експертно мнение. Изследвани са 23 експерта от различни управленски равнища, професии, възраст и пол. Сред тях са служители на управленска позиция в Европейските структури,

държавни служители, социални работници, в т.ч. в международни организации, преводачи, други (учители, юристи, журналисти и др.) Преобладаващата част от експертите имат опит в изследователската област: 3 са с опит над 9 г., 7 с опит между 6 и 8 години, 8 – с опит между 4-5 години и 5 – с опит до 3 години. Най-висок е броят на експертите до 35 г. възраст – 12, от 36 до 40 г. – 1, от 41 до 50 – 7 и от 51 до 60 – 3. Повече от половината от експертите са жени – 13, мъжете са 10. В своята практика експертите най-често са се сблъскали с непридружени деца, търсеци международна закрила от Афганистан, Ирак, Сирия.

Приведените данни позволяват да се доверим на споделеното от експертите по поставените им въпроси относно: 1. необходимостта от предоставяне на статут на непридружените деца, търсеци международна закрила; 2. проблеми и рискове на непридружените деца; 3. проблеми и рискове на държавата; 4. възможности на държавата ни да осигурява качествени социални грижи на тези деца; 5. препоръки за усъвършенстване на социалната практика по оказване на международна закрила.

Споделеното от експертите мнение относно необходимостта от предоставяне на статут на непридружените деца, търсеци международна закрила е следното: 10 от експертите са категорично за предоставяне на статут; други 7 смятат, че придобиването на статут влияе до известна степен и само 3 експерта са на мнение, че статутът няма значение. Аргументите на експертите са, че работата с непридружените деца, търсеци международна закрила е изключително сложна, свързана е с огромната отговорност за тяхната съдба, а предоставянето на статут ограничава риска на уязвимост.

Според всички експерти, основните причини за принудителната миграция на непридружените деца, търсеци международна закрила са политически и икономически, което по силата на международните споразумения за споделена отговорност в рамките на ЕС налага предприемане на конкретни действия от българската държава по осигуряване на социални грижи и подкрепа на непридружените деца, потърсили убежище в България.

Повечето от експертите са се въздържали да отговорят на въпроса какви са проблемите, свързани с непридружените деца, търсеци международна закрила (16 от 23). Отговорилите положително, посочват следните проблеми: здравословно състояние (4), пренаселеност на центрoвете (4), липса на финансови средства (4). Сравнителният анализ на отговорите на експертите, отнасящи се до проблемите на непридружените деца, търсеци международна закрила в България и в други страни, като Босна, Херцеговина, Малта и Нидерландия очертава следната картина: *първо*, съвпадение на

проблемите, идентифицирани у нас и в другите транзитни страни; *второ*, наличие на проблеми, идентифицирани в други страни; *трето*, наличие на проблеми, характерни само за България. Споделените наблюдения на някои от експертите, работили с непридружени деца, търсеци международна закрила в други страни биха могли да подобрят и обогатят нашия опит. Споделеното мнение на експерт, който е работил на терен в Босна, Херцеговина и Малта е представено в Каре 6.

Каре 6.

И в трите държави броят на непридружените непълнолетни деца, търсеци международна закрила варира. В Босна и Херцеговина бежанският профил на тези деца вероятно е по-сходен с този в България (децата са от държави от Близкия изток, докато в Малта са от държави от Субсахарска Африка). Малта и България носят еднакви отговорности спрямо международното законодателство – общата европейска система за убежище. Босна и Херцеговина осъществяват защита на тези деца на основата на ратифицирани международни конвенции като Женевската и тази за правата на детето. В посочените държави се използват различни държавни и институционални ресурси за справяне с проблемите на непридружените деца, търсеци международна закрила. В Босна и Херцеговина държавното участие е сравнително слабо. Налице са промени в подкрепа на държавата от международни неправителствени организации. И в трите държави достъпът до формално образование е сравнително ограничен. Той зависи от: хода на процедурата по международна закрила, от наличието на поэтапни образователни програми (колко и какви), които да подготвят децата за влизане в образователната степен и др. (Експерт №3)

На основата на съвместно разработвани проекти с колеги от Нидерландия и Гърция, един от експертите от Гърция, макар и накратко обобщава най-важното от техния опит, представен в Каре 7.

Каре 7.

За Гърция са характерни изградените сигурни зони за непридружените деца, търсеци международна закрила. В тях има нает повече персонал и специалисти, отколкото у нас. До 2020 г. в една от тези зони в Гърция, с капацитет 28 деца е привлечан екип от възпитатели, социални работници, специалисти, които се грижат за организирането на учебни и рекреативни занимания, администратори, психолози, охрана. По тяхна оценка този персонал е недостатъчен. В Нидерландия, държавата е делегирала грижата за тези деца на фондация „Нидос“, която е поела ангажимент по настойничеството и попечителството. Социалната система в тази страна позволява по-добро равнище на обезпеченост на хората в тази сфера. (Експерт № 15)

Очерталата се ситуация, изисква перманентното изучаване опита на други страни, свързани с възможните решения на тези проблеми и адаптирането му към нашите условия. Не по-малко важно е задълбоченото изучаване на българските проблеми и търсенето на верни и възможни решения, съобразно нашите условия - материални,

финансови, кадрови, информационни и др. Постигането на успех в това направление е задълбочено познаване и на проблемите пред институциите у нас, натоварени да осигуряват социални грижи на непридружените деца, търсещи и получили международна закрила.

В научен и приложен аспект стои и друг важен въпрос – рисковете, свързани с непридружените деца, търсещи международна закрила. Обобщеното мнение на експертите по този въпрос е, че повечето от идентифицираните рискове са нерешени, negliжирани проблеми, свързани с тези деца. Най-големи натрупвания на отговори има при следните рискове: отношения с каналджии (зависимост, уязвимост, злоупотреби, престъпления, насилие) - 10; отделяне от родителите и семейството – 7; рисково поведение (кражби, изнасилвания, побоища, наркомания и др.) – 7; отпадане от образователната система – 7; бедност - 7; опасности по време на пътуването – 6; опасности да станат жертви на насилие (физическо, психическо, сексуално, институционално) – 6; сексуална експлоатация – 6; недохранване и отслабена имунна система – 6; трудности при намиране на работа – 6; трудова експлоатация – 5; злоупотреба от страна на институциите – 5; неспазване на правилата и законите – 5; попадане в затвор – 5; дискриминация от местното население, връстници – 5.

Наред с посочените рискове, експертите са посочили и други такива: „ние самите сме риск за тях“; липсата на внимание; липсата на документи, приема се това, което се казва, без да е подплатено с документи или доказателства; адаптацията в новите условия; подготовката за ново пътуване към желаната страна от ЕС. Известно е, че в условията на ограничени ресурси, вниманието и грижите се насочват първо към най-съществените по своето въздействие и обхват рискове и по-късно към останалите, в т.ч. и към допълнително посочените.

Мнението на експертите относно възможности на държавата да осигурява социални грижи за непридружени деца, търсещи международна закрила се отнася до държавната политика и до дефицитите в системата за социални грижи и подкрепа на тези деца.

Повече от половината от отговорилите на този въпрос експерти (13 от 19) са на мнение, че помощта на държавата за *осигуряване на адекватна социална помощ на непридружените деца, търсещи международна закрила* е много малка, а 1/3 отговорилите (6) смятат, че държавната политика не подпомага в достатъчна степен осигуряването на адекватна социална помощ на непридружените деца. Получената експертна оценка поражда определена тревожност на фона на практиката на страните от ЕС.

По отношение на системата за осигуряване на социални грижи - експертите посочват, че в България има изградена система за осигуряване на социални грижи за непридружените деца – законодателство, институции и политики. Тази система не функционира ефективно, тъй като са налице редица дефицити в нея, които според експертите се отнасят до дейността на институциите, кадрите, финансирането, материалната база.

Експертите посочват, че отговорните институции (ДАБ, АСП/ОЗД, ДАЗД, МЗ, МВР, УНИЦЕФ, БЧК, СЖБ, БХК, ВКБООН, Общините, НПО) не си взаимодействат ефективно, прехвърлят си отговорности, дублират дейности, работят бюрократично, отсъства необходимото сътрудничество. Само 4 от отговорилите експерти (8) дават много уклончив отговор за наченки на сътрудничество.

Извън сферата на дискусиите е, че качеството на социалната грижа за непридружените деца, търсеци международна закрила в значителна степен се определя и от сътрудничеството между правителствения и неправителствения сектор. Според експертите, сътрудничеството между цитираните институции в сектора е предоставено на случая. Един от експертите споделя, че в конкретни ситуации основният товар при осъществяването на изискващата се социална грижа за тази категория деца се пада на неправителствения сектор. Пред експертите е поставен и въпроса за бюрокрацията в работата с непридружените деца, търсеци международна закрила. Според тях бюрокрацията се поражда в случаите, когато са налице пропуски в организацията и управлението на институционализираните за целта институции, подбор на кадрите в него, грижите за тяхната квалификация, начина на формирането на екипите, осигуряването на мобилни такива, ограничаване на случаите на дублиране на задачите и пр. Експертите посочват, че бюрокрацията може да се преодолее, следвайки примера на такива институции като БХК, Съвет на жените бежанки (СЖБ), Каритас и някои от НПО.

Всички отговорили експерти с изключение на един са категорични, че има дефицит на качествени кадри за предоставяне на грижа за непридружените деца. Най-големи натрупвания има при следните отговори - осигуряване на необходимите специалисти за полагане на грижи към децата (социални работници, психолози, лекари, учители, преводачи) - 4; социализацията (приобщаване към връстниците, към социалните работници, психолозите, медиците) - 3; адаптацията (към новата социална среда, привикване към новия бит, други хигиенни навици) - 2; придобиване на трудови умения и навици - 2; преодоляване на културните различия (обноски, поведение на обществени места, вербално общуване) – 3; липса на подкрепяща среда от страна на институциите в

България – 2; липса на достатъчно финансови средства – 2; липса на единна координационна система между държавните институции, отговарящи и работещи с непридружени деца (Гранична полиция, Дирекция Миграция, ЗАБ, ОЗД) – 2 и др.

Безспорно е, че при очерталата се ситуация на дефицит не само на квалифицирани кадри, но и на кадри въобще по отношение на осигуряването на необходимите грижи на непридружените деца, търсещи международна закрила, трябва да се формират и прилагат адекватни политики. Сред експертите преобладава мнението, че не е достатъчна грижата на държавата за специалистите в областта на социалната работа. Мнението на български експерт социален работник в РПЦ е, че „у нас, няма значение броят на децата – 1 или 150, за които се грижи един социален работник, той е един, за разлика от Гърция и Нидерландия, където нормативите са съответно максимум 10-15 деца”. Мнението на един от експертите, който е бежанец, образован, добре запознат със законите у нас и с опита на социалните работници в България е категоричен, че държавата не инвестира в подобни политики, затова „... ще си остане транзитна. Няма достатъчно хора, които да водят случаите, да не говорим професионално”. Дадените отговори от експертите очертават основните направления, по които държавата следва да насочва грижите за развитието на специалистите в социалната сфера, сред които се откриват комплекс от фактори, свързани с мотивацията на социалните работници, заплащането, обучението, създаване на положителен образ на социалния работник в обществото.

Очевидно е, че кадровият проблем стои много сериозно пред нашите институции, натоварени да се грижат и закрилят непридружените деца, търсещи международна закрила. Този проблем е посочен от най-много експерти, следван от проблемите, свързани със социализацията и преодоляване на културните различия. Независимо от факта, че останалите проблеми са посочени от по-малко на брой експерти, те също така би следвало да стоят в центъра на вниманието на отговорните за целта институции.

Експертите насочват вниманието и към други проблеми, неидентифицирани до сега пред институциите. Един такъв проблем е този с образованието, представен в Каре 8.

Каре 8.

Експерти под номера 10, 12 и 13 насочват вниманието на институциите за ролята и значението на образованието:

- *записване в обучителни курсове;*
- *образователни дейности, насочени към определени цели, отнасящи се към грижите и закрилата на децата;*
- *обучението по български език като фактор за приобщаване;*

- *преодоляване на нагласите за отиване в други страни чрез обучението по български език;*
- *безплатно образование.*

Относно финансирането на системата за социални грижи, експертите посочват, че е налице равностойно участие между фондовете на ЕС и държавния бюджет, подчертават очертаваща се положителната практика за дарителско участие на частни донори, които подкрепят финансово грижата за непридружените деца, търсещи международна закрила. Посочват и какво още е необходимо да се направи: провеждане на все по-целенасочена политика за осигуряване на донори от бизнеса, увеличаване на субсидиите за всички деца, увеличаване възнагражденията на професионално работещите с непридружените деца и пр.

Експертите фокусират вниманието върху проблема за настаняването на непридружените деца с акцент къде точно да бъдат настанени, като се отчита техния интерес. Повече от половината експерти посочват, че това трябва да става в сигурни зони за непридружени деца, търсещи международна закрила (16); в алтернативни /приемна грижа с родители, които са от техния произход (11); в центрове от семеен тип (9); в алтернативни/приемна грижа с родители, които са от български или от друг произход (3); в регистрационно-приемателни центрове (РПЦ) (2).

Експертите обръщат внимание и върху материалната база, като място за живеене (сграден фонд, обзавеждане, инфраструктура) - 12 от експертите отговарят, че тя не е достатъчна, 1 – че тя е достатъчна в известна степен и 1 – че това зависи от броя на децата, които влизат в страната. Важно е да се отбележи, че според експертите не бива да се търси сходство между необходимите условия за прием на непридружените деца с тези на децата, лишени от родителска грижа в България. Различията са свързани от една страна с това, че провежданата у нас национална социална политика е за деинституционализация на грижите за деца без родителски грижи, докато грижите за непридружените деца, търсещи международна закрила се осъществяват в институции. От друга страна, на фона на тези две направления на социални грижи (институционализирано и деинституционализирано) и при едните и при другите следва да се търсят и прилагат всички възможни добри практики за грижа на децата, пречупени през реалните възможности на страната ни и на нашите традиции.

За целите на изследването е важно да се установи как българското общество приема непълнолетни деца, търсещи международна закрила у нас. Обобщеното мнение на

експертите е, че обществото ни не е толерантно и съпричастно към приема на тези деца. В обществото битуват страхове от пренасяне на болести, вируси, престъпност. Някои от експертите посочват непридружените деца, търсеци международна закрила като опасни за националната ни сигурност. (Вж Каре 9)

Каре 9.

Част от експертите (шестима - № 17, 18, 19, 21, 22 и 23) отбелязват, че непридружените деца, търсеци и получили международна закрила са опасни за националната ни сигурност. Те виждат причините за това в:

- *не знаеш дали са действително деца, липсват документи за самоличност;*
- *религиозната им принадлежност;*
- *влизането в страната ни като нелегални;*
- *възможността да бъдат използвани от трафикантите като каналджии, както и за други цели (сексуални, кражби, пренасяне на заразни болести);*
- *недостатъчната работа с тях от страна на специалистите;*
- *недостатъчни спортни, културни и забавни дейности.*

Експертите се опитват да обяснят, че това негативно отношение на нашето общество към непридружените деца, търсеци международна закрила се дължи от една страна на непознаване на тези деца, откъдето произтича и политизирането на проблема; от друга - обществото би следвало да знае, че тези деца са в социална изолация; от трета, допускането, че децата предимно са момчета и са потенциална заплаха за националната сигурност; от четвърта, недоверието, неприемането им, води до обезверяване и девиации. За преодоляването на всичко това е необходимо организирането и провеждането на информационни кампании и представянето на непридружените деца не само чрез техния медиен образ, а и чрез други форми (тематични срещи, отбелязване на български празници и обичаи и др.). Експертите посочват също, че с преодоляването на дефицита на кадрите, свързани с грижите и подкрепата на тези деца биха могли да се преодолеят в по-голяма степен причините, които ги правят опасни за нашата сигурност.

Експертите насочват вниманието и към рисковете за обществото, свързано с непридружените деца, търсеци международна закрила в три направления: увеличаване броя на бежанския поток, респективно на непридружените деца и издръжката им; трудна адаптация (10), трудна интеграция (9) в българското общество; увеличаване на престъпността (6). Експертите допълнително споделят, че ДАБ не осигурява достатъчна закрила; налице е усещане, че българският народ не е толерантен към непридружените деца, това ги отчуждава, кара ги да възприемат България като транзитна държава по пътя им към друга европейска държава. Преодоляването на рисковете изисква мобилизиране

на усилията на всички институции и структури както на държавния, така и на неправителствения сектор и адекватното им ресурсно осигуряване, прецизна и непрекъсната координация и субординация. Убедени сме, че полагането на усилия в тази насока ще доведе до по-добри резултати – ограничаване на посочените рискове до възможния минимум, което на свой ред гарантира здрава социална среда.

По отношение на възможността за интеграцията на непридружените деца у нас, сред експертите преобладава мнението, че непридружените могат да бъдат интегрирани до известна степен. Това мнение застъпват 11 от експертите, а 7 са на мнение, че не могат да бъдат интегрирани. Особен интерес представляват посочените от експертите причини, ограничаващи интеграцията на непридружените деца, посочени в Каре 10.

Каре 10.

- *Липсата на функционална държавна политика;*
- *Наличието на сегрегация, спрямо тях;*
- *Бежанските лагери не са място за интеграция;*
- *Липсва индивидуален подход;*
- *Записват тези деца в училище, където учителите се справят трудно с българските деца. Сред тези деца сигурно има такива, които биха учили в по-елитни училища;*
- *Отсъствие на мотивация - живот в затворена общност, а не личен избор, базиран на опит и информираност.*

С особена острота се поставя въпроса „*Има ли подходящи методики за интегриране на непридружените деца?*”. Преобладава мнението, че има, но не са достатъчно ефективни или неприложими в българските условия. Това мнение поддържат 11 от общо отговорили 23 експерта. Логично е да се зададе друг въпрос, оставен към момента без отговор – „*Колко време е необходимо на социалната наука у нас да адаптира подобни методики, а след това да създаде нови, адекватни на нашите условия?*”. Паралелно с очерталото се мнение за липса на методическа осигуреност в работата с непридружените деца, експертите насочват вниманието и към внедряване и разширяване на практиката на игри и спортни занимания; образователни дейности (компютри, музика, рисуване); кариерно развитие; техники за доразвиване на уменията и на емоционалната интелигентност, на усещането за принадлежност към общност.

Почти всички потвърждават, че пренебрегването на грижите и закрилата на децата, търсещи международна закрила ще предизвика редица неблагоприятни последици за страната ни, като повишаване на престъпността (12), нарастване на криминализацията

(12), нарастване на дискриминационните практики (11), нарастване на радикализацията (11), загуба на финансови средства от държавния бюджет и европейските фондове (10).

Особен интерес представлява разгърнатият отговор на един от експертите по поставения въпрос. Той е убеден, че осигуряването на качествена грижа и солидна закрила може да се изгради на основата на спечеленото доверие у децата, но то не се печели лесно. Единствено реалната оценка на нуждите и на проблемите им, а тяхното решаване може да изгради онази добра социална среда, в която се гради доверие и се социализират положителни ценности у тях. (Вж Каре 11)

Каре 11.

„В момента има сигурна зона за непридружени деца, търсеци закрила. В другата част на зоната има семейства, където няма социален работник и никой не се грижи за хигиената. В тази част на Зоната има и млади хора, които нито са деца, нито имат семейства и постоянно чуват как не могат да получат тази или онази помощ, защото не попадат в никоя графа на уязвимост. Аз самият молах в тази част да се отвори библиотека и да се направи нещо, в което хората да прекарват времето си с нещо полезно, вместо да го губят по улиците, да полудяват от бездействие и да създават повече проблеми. Получих отговор: „Не, защото ще откраднат книгите”. Вместо да се събират в библиотеката или в друго организирано място за занимания в Зоната, заедно с децата от другата нейна част, тези деца се чувстват разделени, недоволни, отиват на улицата и там попадат под влиянието на криминалния контингент”. (17 г., от Сирия).

С особена острота се поставя въпросът за мерките (каткосрочни и дългосрочни), които трябва да бъдат приложени от институциите за намаляване на рисковете за непридружените деца, търсеци международна закрила. Към краткосрочните те отнасят: осигуряването на подслон и храна; юридическа, психологическа и медицинска помощ; образованието и други, а към дългосрочните (стратегически) мерки – законодателни мерки; образование; обучението на кадрите; обмяна на опит – в страната, в европейски и световен план. Повечето от експертите обясняват своите предложения за краткосрочни и стратегически мерки за намаляване на рисковете за непридружени деца, търсеци международна закрила с приноса на Дъблинският регламент. Въпросът се свежда до това – възможно по-голяма част от тези деца да получат положително решение по Дъблинския регламент, за да могат да се събират семействата. Практиката обаче, представена през погледа на експертите показва точно обратното – по-малка част от търсещите международна закрила се възползват от Дъблинската процедура. Това е мнението на преобладаващата част от отговорилите експерти (10 от 13). От отговорите на експертите

не става ясно защо това е така. Ясно е, че случаят заслужава специално изследване, както и практиката на проследяване на случаите по Дъблинския регламент. Отговорите на експертите са, че няма такава практика да се проследява какво се случва с децата, след като са напуснали територията на Република България, дори по легален начин (това е отговорът на 9 от отговорилите 15 експерта). Трима от експертите споделят интересни и приложими решения, които са представени в каре 12.

Каре 12.

Би трябвало тамошните социални служби да проследяват, като искат информация от нашите социални служби. (експерт 1).
Проследяването на случаите по Дъблинския регламент може да се осъществява чрез правните съветници на МОМ. Това ще осигури пряко и по-ефективно преследване на тези случаи (експерт 13).
До момента не ми е известен такъв механизъм. Социалните и миграционните служби могат да си обменят информация, ако някой подаде запитване към съответната държава, но по мои наблюдения това рядко се случва. Така на територията на ЕС има много деца, които никой не знае какви са и какво се случва с тях. (експерт 15)

Повече от ясно е, че са налице основания за тревога, по отношение на тези деца и час по-скоро приемането на решения, които биха променили в положителна посока техните съдби.

Безспорно е, че всичко свързано с рисковете на непридружени деца следва да има не само решения, но и ефективен контрол по тяхното изпълнение. По отношение на действащия у нас механизъм за контрол за осигуряване на качествени грижи на непридружените деца, 3 от експертите посочват, че има такъв контрол и 5, че такъв контрол има в известна степен, което поражда тревога, че един такъв известен и доказан метод за постигане на добро качество в каквато и да е област е negliжиран. Експертите предлагат да се поддържа взаимна връзка между контролните и контролиращите органи, за да може да се постигне желаното качество на социалните грижи за непридружените деца. (Вж Каре 13)

Каре 13.

Правилата, на чиято основа се изгражда организационната технология на контрола следва да отчитат:

- *личното пространство на юношата (експерт №9);*
- *правилата трябва да бъдат аргументирани и преосмисляни, в зависимост от натрупания опит и изминалото време. Наложената санкция, в резултат на нарушаването на правилата трябва да се обяснява вежливо и търпеливо, за да разбере нарушителят, че тя е резултат от неговите действия. И още по-важно, че с нея не се цели демонстрирането на власт. (експерт №10, експерт №12);*

- *Всички правила на ДАБ и МОМ трябва да се спазват. Ограничението на времето за престой, както и забраната да се излиза късно през нощта трябва строго да се спазват (експерт № 14);*

- *Желателно е да има проверки от Омбудсмана на ДАЗД, на ЕК и на ВКБООН.*

- *Мониторингът и проверката са временни и неефективни.*

Къса се нишката между решенията от институциите и дейността по спазването на правилата по закон. (експерт №15; експерт № 8)

Мнението на експертите по отношение на това, кой следва да осъществява контрола е еднозначно - държавата трябва да осъществява този контрол (14). Тяхното обяснение е, че по този начин тя следи реализирането на държавните политики в посочената област, без да се изключва положителното влияние от страна на органите на ЕС (8) и неправителствените организации (4).

На основата на всичко споделено до тук от експертите е важно да се вземе под внимание и мнението им относно спазват ли се препоръките на ЕС, относно предоставянето на международна закрила на непридружените и непълнолетни деца. Не е необходимо доказването на значението на тези препоръки – то е съществено и важно. Проблемът е каква е нашата практика. Мнението на малкото на брой отговорили експерти (6 от 23) очертава по-скоро негативна страна. Те са описани в Каре № 14.

Спазването на препоръките на ЕС зависи както от капацитета на държавата, така и от предоставянето на информация на децата, какво за тях е най-важното да правят в момента.

Каре 14.

Докладът на ДАБ от проверката по поставения въпрос в РПЦ - Харманли показва, че много от гаранциите на Обща Европейска Система за Убежище⁷ не се спазват, като например присъствието на законен представител по време на интервю или как се информират децата за времето на провеждане и причините за това интервю. (експерт № 3).

Препоръките не се спазват и в случаите, когато страна членка на ЕС ни върне бежанци по Регламент. В случая обикновено държавата не си върши работата и я оставя на неправителствения сектор (експерт №5).

Препоръките са налице и служителите разполагат с тях. Много малко от тях могат да се прилагат, поради липса на достатъчно кадри и мотивация сред тях. Децата възприемат страната ни като транзитна, което допълнително демотивира спазването на препоръките. Тежко функциониращата система също е демотивиращ фактор за пренебрегване на препоръките. (експерт № 15).

⁷ Common European Asylum System (CEAS)

Изследването на проблемите, свързани с принудителната миграция на децата, търсеци международна закрила включват и събирането на предложения, относно необходимите направления на работа, които биха повишили равнището на информираност на българското общество, което от своя страна по директен и индиректен път би повишило качеството на социалните грижи за тези деца.

По този проблем експертите са на мнение, че: децата, които имат нужда от международна закрила не следва да се разглеждат като проблем; да се издигне идеята за спазване на правата на децата; децата да се изведат от социалната изолация; да се създадат реални условия за социално включване; достъп до образование, като ключов за създаването на диалог между непридружените и местните деца; организиране на срещи с местното население; създаване на академични програми и курсове; изграждане на медийния образ на тези деца.

Очертаните направления на работа, които биха повишили равнището на информираност на българското общество с оглед формирането на положително отношение към непридружените деца, търсеци международна закрила, насочват вниманието към дейността, както на държавните, така и на местните органи на управление, към структурите на третия сектор, към медиите, социалните мрежи. Търсеното и намирането на възможните и верните пътища между тях ще осигурят желан социален ефект.

Очертаните проблеми и трудности от страна на служителите, работещи с непридружени и деца, търсеци международна закрила не са ги обезкуражили. Преобладаващата част от тях (19 от 23 експерта) споделят, че са напълно или до известна степен удовлетворени от работата си, най-вече за това, че се чувстват полезни. Очакват, в отговор на принесените ползи, да бъдат и финансово оценявани, очакват още и промени в международните стандарти и реална оценка на рисковата среда, в която работят (наличие на „прегаряне” и психични разстройства при някои от тях).

Приведената информация е показателна за необходимостта от изграждането на нов подход и равнище на осигуреност на бъдещите политики, по отношение на непридружените деца, търсеци международна закрила у нас.

Мнението на експертите е, че социалната грижа за непридружените деца би следвало да се развива в няколко насоки - ресурсна обезпеченост (14), институционална (13), социално-психологическа (12), юридическа (11), охранителна (11), като паралелно с това ползва добрия европейски опит и български традиции.

В третия параграф е разкрит потенциалът на българската държава за осигуряване на качествена грижа на непридружени непълнолетни деца, търсещи международна закрила в нея. Той е детерминиран от много фактори, по-важните от които са: нормативната база; материалната база и равнището на оборудването ѝ; кадрите; финансирането; институциите; политиките; социалната среда.

Мнението на изследваните български граждани за причините, поради които непридружените непълнолетни деца, търсят международна закрила съвпада със с мнението на експертите и на самите деца, а именно че те имат политически, икономически и социален характер.

Според изследваните български граждани, България притежава потенциал за осигуряване на международна закрила на непридружени деца, но не във всички дейности е в синхрон с международните норми, а именно:

- нормативната база е синхронизирана с тази на ЕС, но не изцяло приложима в реалната българска практика, според мнението на повече от половината от изследваните лица (52%).

- материалната база (четирите РПЦ) и равнището на оборудването в тях не осигуряват в достатъчна степен необходимите условия за живот на непридружените деца, посочват близо 40% от изследваните лица, докато 10,9% посочват, че има такива условия.

- кадрите или професионално заетите да работят с тези деца (социални работници, педагози, психолози, юристи, преводачи, лекари) не притежават необходимия опит и се учат в крачка, поради внезапно възникналата нужда от тях. Особено тревожен проблем е тяхната демотивация за работа с тези деца по различни причини (голяма отговорност, висока степен на стрес, обществено принижаване на техния труд, ниско заплащане, голямо текучество). Необходими са специални грижи на държавата за обучение (формално и неформално) на заетите в социалната сфера и на пряко работещите с непридружените деца.

- финансирането - средства за издръжка на тези деца се осигуряват по линия на европейските фондове (42%), от държавния бюджет (28,6%) и от дарения (9,1%), но отговорилите на въпроса граждани смятат, че са необходими допълнителни средства за повишаване възнагражденията на работещите в системата за осигуряване на социални грижи за непридружените деца, както и за подобряване на материално-техническата база.

- институциите - изследваните лица, попаднали в извадката са достатъчно информирани относно ролята на институциите, като неотменим фактор за осигуряване на международна закрила на непридружени деца. За повече от 70% са отговорилите, основната отговорност по организацията и осигуряването на качествени социални грижи за непридружените деца се пада на държавните институции, докато ролята на неправителствените организации е допълваща (1%). Това означава, че прокрадващата се практика да се прехвърлят задължения и отговорности от държавните институции на НПО срещу заплащане е неприемлива и непродуктивна.

- с особена важност се откроява проблемът с назначените настойници или попечители на децата;

- настаняване на децата – преобладава мнението, че би трябвало да се ориентират в самостоятелни центрове за настаняване (РПЦ и зони за сигурност) и в центрове за настаняване от семеен тип, както и приемната грижа.

- социална среда – отношението на изследваните български граждани към мигрантите-бежанци и към непридружените деца, търсещи международна закрила не е положително, не се интересуват от темата за тях, но знаят, че има настанени и живеят в специализирани миграционни центрове. Преобладаващо е мнението, че присъствието на непридружените деца ще предизвика рискове за обществото, поради нежелание да се интегрират (21,7%), увеличаване на техния брой (18,9%), увеличаване се кражби, нападения, изнасилвания (13,3%), увеличаване на издръжката им (10,7%), пренасяне на болести и зарази (4,2%).

Очертаните от изследването рискове за българското общество, без съмнение налагат повече грижи за закрилата на непридружените деца. В противен случай ще се появят съответни негативни последици (престъпност, дискриминация, радикализация, криминализация, загуба на публични средства за издръжката им), чието преодоляване ще изисква много повече ресурси и време, както и ще нанесе много повече икономически, социални и правни вреди на обществото като цяло.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ ОТ ТРЕТА ГЛАВА:

1. Проблемите (нерешените въпроси) на непридружените деца, търсещи международна закрила в България предизвикват непредвидими рискове за тях, породени веднъж от несигурната военна и конфликтна социална среда в техните държави, бедността и лошите условия на живот в които се намират, втори път от изборията от родителите им път на дете-бежанец, без да ги придружават, трети – от нелегалното

преминаване на чужди граници и четвърто – от устройването им в приемащата ги страна. Този извод обобщава мнението на изследваните лица от трите целеви групи – непридружени деца, експерти и български граждани.

2. Оценката на експертите е, че провежданата държавна политика не подпомага достатъчно осигуряването на адекватна социална грижа на непридружените деца, търсеци международна закрила; приетите по европейски образци политики - бежански, имиграционни не са изцяло ефективни за нашите реалности, не отчитат достатъчно националните специфики.

3. Оценката на експертите и на изследваните български граждани е, че: отговорните институции не си взаимодействат ефективно; има дефицит на качествени кадри за работа с непридружените деца; нужни са политики за осигуряване на непрекъснато обучение, квалификация и преквалификация на кадрите; финансирането от държавния бюджет, от европейските фондове и от дарения не е достатъчно, нужни са допълнителни средства за децата, за увеличаване възнагражденията на професионално заетите кадри, както и за материално-техническата база; обществото ни не е достатъчно толерантно и съпричастно към приема на тези деца, доминират страхове от пренасяне на болести, вируси, престъпност, застрашаване на националната сигурност; самите деца, търсеци международна закрила нямат траен интерес да се адаптират и интегрират в българската образователна и социална система, продължават да търсят и да се капсулират в общности с представители от техния произход и/или да се подготвят за напускане на страната ни.

В заключението на тази глава са предложени препоръки на експертите за преодоляване на съществуващите проблеми в системата за осигуряване на качествени социални грижи на непридружените непълнолетни деца, търсеци закрила в България.

Обобщените от препоръки са изведени в самостоятелен раздел на дисертацията, каквито са изискванията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направеният анализ на рисковете при миграцията на непридружените деца, търсещи международна закрила в България, разкрива:

На първо място, международна миграция е в посока на движение изток-запад.

На второ, тя е породена от военните конфликти, терористичните атаки, престъпността, нарушаването на човешките права, бедността и тежките условия, от които идват непридружените деца в изследваните страни – Афганистан, Ирак и Сирия.

На трето, по същество това е принудителна миграция, която след бежанската криза от 2013 г. насам се характеризира със завишена скорост, трудно се поддава на прогнозиране и още по-трудно на регулиране както от страна на държавите от първа линия – Турция, Гърция, Италия, така и от страните – членки на ЕС, особено към страните от Г-7 и по-конкретно Германия, Франция, Италия, Испания, които са привлекателни заради свободното движение на хора, стоки, капитали и заради богатите им социални фондове.

На четвърто, принудителната миграция и особено бързо нарастващият брой на бежанците, в т.ч. и на незаконно пребиваващите, предизвиква непредсказуеми рискове както за самите деца, така и за приемащите ги общества.

На пето, като приемащо общество България се намира в позицията на страна, споделяща отговорностите за принудителната миграция и за потенциалните рискове и последици заедно с другите европейски страни от ЕС. От друга страна, бързо нарастващият брой на търсещите закрила, в т.ч. на непридружените деца, търсещи международна закрила, създава потенциални рискове на системата за осигуряване на социална грижа, която по мнението на експертите трудно, дори е невъзможно да се справи поради наличието на сериозни дефицити – финансови, кадрови и материално-техническа база. По данни на ДАБ само за периода 2019–2021 г. броят на непридружените деца е нараснал 6 пъти – от 525 на 3172, като през 2021 г. от Афганистан, Ирак и Сирия са подали молби за закрила 3105 деца, от които малолетните (до навършени 15 г.) наброяват 1298 деца. През 2023 г. рискът да бъдат още повече натоварени икономиката и обществото ни нараства, тъй като броят на мигриралите деца по света е достигнал 43,3 милиона, а България е превърната в една от първите страни в ЕС с най-голям дял на непридружени непълнолетни лица, които търсят закрила у нас.

На шесто, тревожно и смущаващо е, че България, най-бедната държава в ЕС, е изложена на неопределен риск – да продължава да приема нарастващия с ускорени

темпове брой непридружени деца, търсещи убежище и закрила. Както посочват експертите, за да изпълнява задачата си по осигуряване на качествени социални грижи за тези деца и за тяхната адаптация към българския бит, морал, култура, да ги социализира, интегрира и да ги подготвя за включване на пазара на труда, са необходими множество миграционни политики, силно подплатени кадрово, финансово и материално, положителни нагласи на обществото и толерантна социална среда за живот. А за изпълнение на предвидените в политиките мерки са необходими и адекватни законодателни норми, които да осигуряват, а не да препоръчват участие в образователния и обучителния процес, задължително да се изучава българският език и задължително да се усвояват българските норми на труд и на живот като приемащо ги общество.

На седмо, пожелателният характер на формалното образование в училищата и на неформалното обучение в РПЦ чрез различни форми за адаптация и интеграция, отказът на голям брой от тези децата да изучават български език, свободният и недостатъчно контролиран режим на свободното им време и др. създават предпоставки непридружените деца да приемат България за транзитна страна, осигуряваща им временно убежище, а не за крайна дестинация. Независимо от транзитния характер на пребиваването им то предизвиква допълнителни икономически и социални рискове за обществото.

Анализът на резултатите от проведеното авторско ЕСИ позволява да се направи социален профил на непридружените деца от Афганистан, Ирак и Сирия, потърсили закрила у нас. Този профил е разработен върху основата на записки от личен дневник, който е воден по времето, когато са изпълнявани две роли – на докторант изследовател и на социален работник. От направените профили на непридружените деца от Афганистан, Ирак и Сирия става ясно, че войната, бедността на многодетните им семейства, отсъствието на родителите са трудно преодолими рискове за тях. Въпреки това тези деца продължават да търсят своя път и да съхраняват увереността си, че решението да достигнат конкретна държава - крайна дестинация, е правилно.

В хода на изследователската си работа се открива, че тези малолетни и непълнолетни деца притежават завидни качества на характера като устойчивост, смелост, целенасоченост, лоялност, родолюбие и др. Експертите, които пряко са работили с тях, подреждат по степен на важност списък от качества на характера. На първо място експертите поставиха устойчивостта, израснали са в тежки и сурови условия; на второ – физическото здраве, закалени са; на трето – целенасоченост – стремят

се към по-добър живот от предишния; на четвърто – смелост – решителни са, успяват да преодоляват рисковете (опасности); пето – родолюбие – обичат родината, родителите и близките си; на шесто – трудолюбие, от детска възраст работят и помагат на семейства си; на седмо – лоялност помежду си – подкрепят се взаимно и си помагат; на осмо – достойнство – имат развито чувство за семейна чест; и на девето – съхраняват семейните ценности. Въпреки изброените положителни качества на характера им тези деца невинаги притежават умения да се съобразяват с нормите на обществения ред, трудно се справят с правилата за поведение в РПЦ и сигурните зони, склонни са да се възползват от занижения контрол за посещаване на училище, за участие в неформалните форми на обучение, за оползотворяване на свободното време, за почистване на общи помещения и др., независимо от полаганите разнопосочни социални грижи за тях от страна на България за осигуряване на тяхната лична безопасност и сигурност.

Рисковете при миграцията на непридружените деца, търсещи международна закрила, разкрити по емпиричен път, са групирани в четири групи – при подготовката за емиграция, при самото пътуване, при преминаването на чужди граници и при устройването в приемащото общество.

При подготовката за емиграция – това са потенциални рискове при вземане на решение от семейството; намиране на нелегален канал и каналджии; осигуряване на финансови средства; избор на крайна дестинация; осъществяване на контакти с роднини/близки в чужбина, които да поемат децата, и др.;

При самото пътуване – потенциални рискове при нелегалното напускане на родната страна; опасности при транспортирането по вода, суша, пеша; настъпване на климатични промени – горещини, студове, ветрове, бури, хълмисти терени за преходи пеша; недостиг на храна, вода, лекарства; изнудване от каналджиите за пари, за сексуални услуги, малтретиране;

При преминаване на чужди граници – потенциални рискове при установяване на контакти с каналджии от приемащата страна, нелегално преминаване на чужди граници, продължителни преходи на трудни терени за скриване от граничния контрол, преследване от граничари, залавяне и срещи с представители на властта и др.;

При устройване в България като приемаща ги държава – потенциални рискове при идентификацията, настаняването им в РПЦ и сигурни зони, получаването на закрила, адаптацията, социализацията, интеграцията в българското общество.

Анализът на резултатите от емпиричното изследване разкрива, че в България има изградена система за осигуряване на социални грижи за непридружени деца, търсещи

международна закрила – законодателство, институции, политики. Действащото национално законодателство и наднационални директиви и регламенти регулират процеса по осъществяване на социална грижа в съответствие с нормите на международното и на европейското право по бежанските проблеми. Изградената институционална структура от държавни, общински и НПО създава необходимата организация и управление на дейностите по идентификация, настаняване в РПЦ и сигурни зони, осигуряване на условия за живот и защита. Действащите политики – бежански, имиграционни и интеграционни, целят ускоряване на процесите на адаптация, социализация и интеграция на непридружените деца, търсещи международна закрила в България.

При анализа на данните от изучаване мнението на изследваните български граждани става ясно, че според тях причините, поради които емигрират непридружените деца, търсещи международна закрила, имат политически, икономически и социален характер, което съвпада с мнението на експертите и на самите деца. Отговорилите на анкетата български граждани посочват, че нашата държава притежава потенциал за осигуряване на международна закрила на непридружени деца у нас, но не всички дейности са в синхрон с международните норми. Материалната база и равнището на оборудването ѝ не осигуряват в достатъчна степен необходимите условия за живот, такива, каквито имат българските деца. Кадрите или професионално заетите за работа с тези деца (социални работници, педагози, психолози, юристи, преводачи, лекари) не притежават необходимия опит и се учат в крачка, поради внезапно възникналата нужда от тях. Особено тревожен е проблемът с кадрите, свързан с тяхната демотивация по различни причини (голяма отговорност, висока степен на стрес, обществено принижаване на техния труд, ниско заплащане и голямо текучество). Необходими са специални грижи на държавата за обучение – формално и неформално, на заетите в социалната сфера и работещи с тези деца. Финансирането – предоставяните средства по линия на европейските фондове и от държавния бюджет не са достатъчни за осигуряване на качествена грижа, нужни са и допълнителни, като например дарения от бизнеса и други донори. Необходими са допълнителни финансови средства за повишаване възнагражденията на работещите в системата за осигуряване на социалните грижи и особено на тези, които пряко работят с непридружените деца, тъй като техният труд е потенциално опасен – изпълнен със стрес, напрежение, повишена отговорност, и текучеството е голямо. Отговорните институции – ДАБ, ДАЗД, АСП/ОЗД, МВР, междуправителственият и неправителственият сектор, изпълняват организационна и

управленска дейност по осигуряване на качествени социални грижи за непридружени деца, търсеци международна закрила у нас. Отговорът се пада на държавните институции, докато ролята на неправителствените организации е допълваща; практиката да се прехвърлят задължения и отговорности от държавните институции на НПО не е устойчива; що се отнася до настаняването на децата, преобладава мнението, че би трябвало да се ориентират в самостоятелни центрове за настаняване (РПЦ и Зони за сигурност) и в центрове за настаняване от семеен тип, както и приемна грижа. По отношение на социалната среда – тя по-скоро е недружелюбна и враждебна. Отношението на българските граждани към бежанците и към непридружените деца, търсеци международна закрила, не е положително, те не се интересуват от темата за тях, въпреки че както се изразяват, „между другото” научават за настанени и живеещи в специализирани миграционни центрове.

Анализът на данните от проведените дълбочинни интервюта с експерти позволява да се направи обобщение на тяхното мнение относно проблемите и рисковете за непридружените деца при устройването им в България и за потенциалните рискове за нашето общество, както и да се обобщят техните оценки относно дейността на системата за социални грижи за тези деца. Експертното мнение е, че те се нуждаят от неотложни и добре организирани качествени грижи за оцеляването и за развитието им като личности. Оценката, която дават експертите за потенциала на българската държава да осигури качествени социални грижи, е следната:

Първо, провежданата държавна политика не подпомага осигуряването на адекватна социална грижа на непридружените деца, търсеци международна закрила;

Второ, приетите по европейски образци политики – бежански, имиграционни и не са достатъчно съобразени с националните специфики;

Трето, отговорните институции не си взаимодействат ефективно, прехвърлят си отговорности, дублират се дейности, работят бюрократично, отсъства необходимото сътрудничество

- има остър дефицит на качествени кадри, както вече отбелязахме, за предоставяне на качествена грижа на тези деца; нужни са целенасочени политики за осигуряване на непрекъснато обучение, квалификация и преквалификация на кадрите;

- финансирането от държавния бюджет и от европейските фондове не е достатъчно, нужни са и други източници (частни донори); обществото ни не е достатъчно толерантно и съпричастно към тяхното приемане и интегриране.

Мнението на изследваните български граждани и на експертите е категорично, че потенциалните рискове при миграцията на непридружените непълнолетни деца, търсеци международна закрила в България, могат да предизвикат негативни последици както за тях самите, така и за обществото ни като цяло.

За непридружените непълнолетни деца, с малки изключения, тези последици са свързани с:

- влошаване на тяхното физическо и психическо здраве;
- загуба на ориентация за правата и задълженията им в приемащото ги общество;
- отказ от изучаване на български език, от получаване на формално образование в българските училища и неформално в други обучителни форми;
- нежелание за активно интегриране в обществото ни чрез участие в различни ритуали, обичаи и други форми, свързани с бита и народопсихологията на българина;
- отказ от изучаване на българското законодателство и нормативните документи, свързани с правата и задълженията им в приемащото ги общество; запознаване с институциите и политиките по осигуряване на тяхната защита и сигурност поради факта, че България е страна на транзит;
- изграждане на консумативни нагласи и поведение;
- допускане на нарушения на правилата за вътрешния ред в РПЦ и Зоните за сигурност (ненавременен прибиране вечер, непочистване на общите помещения и стаите, в които живеят);
- търсене на нови контакти с каналджии за нелегално напускане на страната ни и пр.

За българското общество тези последици са свързани със:

- създаване на проблеми по гарантиране на личната сигурност на непридружените деца в България;
- създаване на проблеми с осъществяване контрол на поведението на тези деца и на грижата за тях. Както посочват експертите, „контролът е занижен, у нас липсва национален регистър на регистрираните, напусналите, безследно изчезналите, на техните настойници и попечители, липсват наказателни клаузи за злоупотребилите с доверието на тези деца, за трафикантите на „жива плът” – посочва един от експертите, а могат да се добавят и други;
- в обществото има наслоени страхове за нарушаване на социалната и националната ни сигурност - страхове от пренасяне на болести, вируси, внасяне на безредие – кражби,

наркотици, изнасилвания, престъпност, увеличаване на публичните разходи за издръжката им и др.

Експертите правят редица предложения за преодоляване на съществуващите проблеми в системата за осигуряване на качествени социални грижи и преодоляване на потенциалните последици от рисковете при миграцията на непридружените деца, търсещи международна закрила в страната ни. Тези предложения са включени в Препоръките по темата на дисертацията.

Анализът на резултатите от проведеното авторско изследване и направените изводи позволяват да се направи заключение, че заложената теза е защитена, а именно: *за непридружените деца миграцията е принудителна, те приемат възможните рискове на всяка цена, за да достигнат крайната дестинация, а последиците са непредвидими както за тях, така и за приемащото общество.*

ПРЕПОРЪКИ за усъвършенстване на социалната практика за грижа на непридружени непълнолетни деца, търсещи международна закрила в България

На базата на направения теоретичен и емпиричен анализ на рисковете при миграцията на непридружени деца, търсещи международна закрила са изведени следните препоръки:

1. По отношение на законодателната база

Да се направят промени в законодателството, свързани със:

1. Ускоряване на процедурите при кандидатстване за получаване на международна закрила (хуманитарен статут и статут на бежанец)

1. Ускоряване на процедурите по назначаване на настойници и попечители на децата; осигуряване адекватно заплащане на техния труд; предвиждане на гаранции срещу злоупотреби с доверието на децата и на строги наказателни мерки при нарушаване на гаранциите.

2. По отношение на институциите

1. Необходими са бързи мерки и действия за преодоляване действащата практика на дублиращи дейности с децата, което засилва посттравматичния им стрес, а не обратното.

2. Необходими са бързи мерки и действия за създаване на специален регистър на непридружените непълнолетни деца и на техните попечители и настойници, който да осигурява навременна информация с точни данни относно техния брой (пристигнали, напуснали), идентичност, получаване на статут (хуманитарен, бежанец) или в процес на получаване, място на настаняване (РПЦ) за осигуряване на ефективно и ефикасно регулиране и контролиране закрилата на тези деца.

3. Препоръчително е РПЦ и зоните за сигурност да работят по единен правилник за работа с непридружени деца, като за запознаване с правилата и за контрола по спазването им да отговарят специално обучени и професионално подготвени служители (социални работници, социални педагози, психолози), ангажирани единствено с предоставяне на специални грижи за децата и отделно да има професионални преводачи и социални медиатори, като не се смесват ролите им.

4. Предприемане на мерки за осигуряване на контрол на мобилността на деца от РПЦ и зоните за сигурност в свободното им време, извън графика за обучение в училища

или в други обучаващи институции, за намаляване на потенциалните рискове с тях, както и броя на напусналите (изчезналите неизвестно къде).

3. По отношение идентификацията на децата

1. Да се усъвършенства процедурата по идентифициране на непридружените непълнолетни деца, търсещи международна закрила, с цел създаване на пълен социален профил, съдържащ данни не само за пола, възрастта и здравния статус, както е в момента, но и данни за завършено образование, за говорими езици, в т.ч. международни, за семействата, за етническата и религиозната принадлежност, което изисква регистрация не единствено по лични документи, за да се преустановят случаите на измами, които не защитават добрия интерес на децата.

2. Да се предприемат мерки срещу допусканите измами при регистрация на непълнолетни непридружени лица, без документи, като придружени или като пълнолетни, за да не се допуска смесването на деца и възрастни и да се застрашава сигурността на децата в Зоните и РПЦ. Тези измами са предпоставка за възникване на рискове с тази твърде уязвима група деца, като сексуално насилие или пласъори на дрога и пр., което допълнително застрашава социалната им сигурност.

4. По отношение система за обучение на децата

1. Да се разработят програми за социални и образователни дейности, които да са съобразени с възрастта, потребностите и интересите на непридружените деца, извън обучението им в училищата от една страна, а от друга – да им помагат да адаптацията, социализацията и интеграцията в българското общество.

5. По отношение система на обучение на професионално работещите с децата (социални работници и други)

1. Да се извършва непрекъснато и системно обучение на работещите в РПЦ и зоните за сигурност, на социалните работници в ДАБ, АСП/ОЗД, за да се поддържа и повишава професионалната им квалификация и да се гарантира полагането на качествени грижи за най-добрия интерес на непридружените деца, търсещи закрила.

2. Да се осигурява адекватно възнаграждение на социалните работници за полагания от тях труд, за да се намали текучеството и гарантира устойчивост на екипите, работещи с децата.

3. Да се увеличи броя на специалистите, които се занимават с непридружени деца, търсещи международна закрила във всички институции, които отговарят за тях.

6. По отношение система за публичност и гласност

1. Чрез съвременните информационни и комуникационни средства да се изгражда положителен образ на непридружените деца, потърсили международна закрила в България и на социалните работници, извършващи дейности по осигуряване на специализирана грижа и защита.

2. Да се повишава информираността на специалистите от различни институции с отношение към грижата за тази най-уязвима категория деца относно рискове, на които те са подложени от страна на каналджии и трафиканти при незаконното преминаване на границите на страните от първа линия и на България, както по време на престоя им.

7. По отношение на система за държавен и обществен контрол

1. Чрез извършване на ефективен контрол да се предприемат мерки срещу установени злоупотреби и посегателства над сигурността на тези деца и да се предвидят адекватни наказания срещу извършителите.

Въпреки полаганите усилия от страна на отговорните институции, системата по осигуряване грижа и защита на непридружените непълнолетни деца все още не отговаря на някои от международните стандарти. Това изисква целенасочена работа за постигане на по-добро взаимодействие и координация между институциите, преодоляване на дублиращите функции, осигуряване на навременна и точна информация, повишаване капацитета на професионалистите, работещи с тези деца и осигуряване на по-качествени грижи.

България, като страна ратифицирала Конвенцията на ООН за правата на детето, следва да работи в посока към подобряване на работата по минимизиране на рисковете при имиграцията на непридружените непълнолетни деца, за да им гарантира живота, здравето, сигурността и интересите, което изисква усилията не само на отговорните институции, но и на цялото общество.

НАУЧНИ ПРИНОСИ

Теоретически приноси:

1. Социалната идентификация на децата бежанци в България е представена в контекста на определени теории и категориално-понятийния апарат на социологията, социалната психология и правото.
2. Систематизиране на теоретичните представи за социалната идентификация на личността.
3. Формулиране на конкретната роля на социалната идентификация на децата бежанци за формирането на политики по отношение на тяхната интеграция.
4. Извеждане на теоретични изводи за социалната идентификация на децата бежанци като важно условие за приобщаването им в приемащата страна.

Практически приноси:

5. Извеждане по пътя на разработване на дисертацията на инструментариум за изследване проблемите на децата бежанци, главно тяхната социална идентификация.
6. Формулиране на политики с пряко отношение към децата бежанци в България.
7. Представяне на научна разработка със съдържание, което дава възможност да бъде използвано в практическата дейност на специалистите, работещи с децата бежанци в Република България.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Райнова Б. (2021) Подходът към миграцията: в търсене на баланс между сигурността и човешките права. В Миграции, девиации, рискове, изд. Snowmod, с. 56-68
2. Raynova, B (2019) – "The Challenging Inclusion of Refugee Children in Bulgarian Educational System", Sustainable Development Goals 2030: In: Challenges for South and Eastern European Countries and Black Sea region, Proceedings of the 15th International Conference of ASECU, p. 498 - 507
3. Райнова, Б. (2018) Изгубеното поколение на Сирия – рискове и последици за България. В: Принудителна миграция: Регионални и национални измерения на глобален проблем, София, изд. Авангард Прима, с. 141 - 153
4. Райнова, Б. (2018) Деца, търсещи международна закрила в Харманли, предизвикателства и възможни решения. В: Съвременно общество - предизвикателства и социология. София, Изд. комплекс - УНСС, с. 233 – 241

През 2020 година е редактор на Академичен бюлетин "Бежанците: днес и утре" - I, II, III, IV, V брой, достъпно на уеб страницата на портала на Българския съвет за бежанци и мигранти:

<https://bitly.ws/34h9a>